

3 19.994

36

14
2004

Ókortudományi Értesítő

XIV. szám

Főszerkesztő:

Németh György

Szerkesztő:

Forisek Péter

Debrecen
2004

A kiadvány az Ókortudományi Társaság erkölcsi támogatásával jelent meg.

Jelen szám megjelentetéséhez segítséget nyújtott a Debreceni Egyetem BTK Hallgatói Önkormányzata

Köszönjük nekik.

Felelős kiadó a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszékének vezetője.

ISSN 1417-8532

Címeink:

weboldalunk: <http://delfin.unideb.hu/~history/okor/oke.html>

Németh György
ELTE BTK Ókori Történeti Tanszék
1364 Budapest Pf. 107
kritias@freemail.hu

Forisek Péter
DE Ókortörténeti Tanszék
4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
pforisek2@yahoo.com

UTÁNPÓTLÁS

E rovatunkban négy PhD disszertáció téziseit közöljük.

Forisek Péter

Censorinus és műve, a *De die natali*

Doktori értekezés tézisei*

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az értekezés Censorinus egyetlen teljes egészében fennmaradt művét a *De die natali* (A születésnap) vizsgálja. A dolgozat 6 fő részből áll:

1. Bevezető tanulmány Censorinusról és műveiről.
2. Censorinus *A születésnap* (műfordítás).
3. Kommentár a műhöz.
4. Censorinus és a római kronológia története.
5. Censorinus és a római saeculumok.
6. Censorinus és az antik orvosi iskolák.

Censorinus Kr. u. 238-ban írta művét az előkelő származású és gazdag római szenátor, Quintus Caerellius 49. születésnapjára. A *De die natali* igen népszerű volt a középkortól kezdve, amit jól mutat a számos középkori kézirat, ösnyomtatvány, valamint újkori és modern kori szövegkiadás. Napjainkban Censorinus és műve ismét előtérbe került, az elmúlt húsz évben két új szövegkiadása (Censorini *De die natali liber ad Q. Caerellium accedit Anonymi cuiusdam epitoma disciplinarum (fragmentum Censorini)* ed. Nicolaus Sallmann. Teubner, Leipzig, 1983, illetve Censorini *De die natali liber ad Q. Caerellium. Prefazione, testo critico, traduzione e commento a cura di Carmelo A. Rapisarda. Patron Editore, Bologna, 1991*) és két fordítása jelent meg (Rocca-Serra, G.: Censorinus *Le jour natal. Traduction annotée. Par Rocca-Serra, G. Paris, 1980*; Censorinus *Betrachtungen zum Tag der Geburt. 'De die natali' mit deutscher Übersetzung und Anmerkungen herausgegeben von Klaus Sallmann. BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, Berlin, 1988*). Népszerűségének egyik oka az volt, hogy egyszerű, közérthető stílusban, kivonatos formában közölte az antik anthropológia, orvostudomány, csillagászat és kronológia eredményeinek egy részét, ezért a közép- és koraujkorban még tankönyvként is használták. Szerzőnk azonban nem egy „zsebenciklopédiát” akart összeállítani tekintélyes pártfogója számára, hanem az emberi élet és a számok közötti összefüggéseket vázolta fel művében a saját korában olyannyira divatos számmisztika jegyében.

A *De die natali* felépítése

Bevezetés I-III.

I. caput: Bevezető, a mű célkitűzése

II-III. caput: A geniusok, különféle ókori szerzők elképzelései a geniusok szerepéről

Orvosi-antropológiai nézetek és vélemények a születésről IV-XIII.

IV. caput: Az emberiségős-eredete. Elméletek az ember keletkezéséről (többek közt

---

* Debreceni Egyetem. Nyelvtudományi doktori iskola, klasszika-filológia program. Témavezető: Dr. Németh György egyetemi tanár.

Pythagoras, Xenokratés, Aristotelés, Anaximandros, Empedoklés, Parmenidés, Démokritos, Zé-nón)

V-VIII. caput: A gyermek születése. Antik orvosi iskolák tanítása a nemzésről, a magzat fejlődéséről és a gyermek születéséről.

V. caput: A nemzés

VI. caput: A fogantatás

VII. caput: Embryologia, a magzat kifejlődése (különbéle orvosi iskolák tanítása arról, hogy hány hónap után jön világra a gyermek)

VIII. caput: A chaldeusok tanítása a csillagok és a gyermek születése közötti összefüggésekről.

IX-XIV. caput: A pythagoreusok tanítása a magzat fejlődéséről, az emberi élet egyes szakaszairól a gyermekkortól az öregségig.

IX, XI. caput: A terhesség hossza.

X, XII. caput: A zenei hangközök és a terhesség egyes szakaszai közötti összefüggések.

XIII. caput: A világ felépítésének harmóniája.

XIV. caput: Az emberi élet kritikus fordulópontjai.

A mű központja

XV. caput: Q. Caerellius laudatiója.

Ókori kronológiai rendszerek: XVI-XXIV. caput

XVI. caput: Nagyobb időegységek különféle kronológiai rendszerekben: *lustrum* (ötéves periódusok a római történelemben), *aevum* (korszak, ami a legnagyobb egység)

XVII. caput: A *saeculumok* és az un. *ludi saeculares* (százados játékok). A *saeculumok* kérdése központi jelentőséget kap Censorinus munkájában hiszen Róma nem sokkal a mű megjelenését követően ünnepelte fennállásának ezeréves évfordulóját (Kr. u. 248).

XVIII. caput: A különféle „nagy év”-ek (*anni magni*).

XIX. caput: A természetes év (*annus vertens*) a görögöknél és az egyiptomiaknál.

XX-XXI. caput: A római természetes év fejlődése a királyság korától Iulius Caesar naptár-reformjáig. Censorinus hét különféle időszámítási rendszer (római consuli év, a görög olympiasok-szerinti időszámítás, Róma alapításának érája, a julianus-naptár, Augustus császár actiumi-érája, a babiloni Nabonassaros-éra és a makedón Philippos-éra) szerint datálja művét.

XXII. caput: A római hónapok.

XXIII. caput: A római naptár napjai.

XXIV. caput: A római napszakok.

A *De die natali* különösen fontos adalékokat tartalmaz a presókratikus filozófiához, egyedül Censorinus ismerteti több presókratikus filozófus kozmogóniai elképzeléseit. Értékes adalékok találhatóak az antik orvostörténethez, például megismerhetjük a görög orvosi iskolák elképzeléseit a magzat, valamint a gyermekek fejlődéséről. Ezen elképzelések nagy része azonban inkább számmisztikai, mintsem orvostörténeti szempontból érdekes, Censorinus ugyanis a maga korában igen divatos számmisztika jegyében az emberi élet és a számok közötti összefüggéseket vázolta fel művében. Censorinus az egyik legfontosabb forrásunk a római *saeculum*-számítás és a *ludi saeculares* tanulmányozásához.

II. Az alkalmazott módszerek vázolósa

Censorinus *De die natali* c. művének számos régebbi és modern kiadásai közül Sallmann és Rapisarda szövegkiadását használtam fel, de a vitás szöveghelyek vizsgálatakor igyekeztem valamennyi régebbi szövegkiadás kritikai apparátusát is figyelembe venni. Hasznos segítséget

jelentettek Grafton tanulmányai, amelyek több ponton javítják Sallmann szövegét és kommentárját (Grafton, A. T.: *Censorinus' Aureolus Libellus. CIR* 35, 1985, 46-48, illetve Grafton, A. T.: *Technical chronology and astrological history in Varro, Censorinus and Others. CQ* 35, 1985, 454-465). A konkordanciákhoz, és a szövegkritikai vizsgálatokhoz felhasználtam az IntraText Digital Library (<http://www.intratext.com/y/LAT0197.HTM>) klasszikus szerzők műveit tartalmazó adatbázis szövegeit, valamint a Packard Institute *PHI CD ROM #5. 3 Latin Texts*, illetve *TLG CD ROM 32 Greek Texts* c. adatbázisait.

A régebbi kutatás Censorinus eredetiségét kétségbe vonva inkább csak valamiféle sikeres kompilációnak tartotta a *De die natali*, mintsem önálló koncepcióval rendelkező alkotásnak, mely annak köszönhette fennmaradását, hogy „monumentális” forrásaival szemben igen rövid, tömör leírást adott a klasszikus antikvitás tudományos ismereteiről. A disszertáció munkahipotézise az volt, hogy a *De die natali* önálló koncepcióval rendelkező alkotás, melynek szerzője a korábbi szaktudományi munkák eredményeit felhasználva, az emberi élet és a számok közötti összefüggéseket akarta bizonyítani. Feltételezésem igazolására Censorinus forrásait, valamint ezen források kezelését kellett megvizsgálnom. Szerzőnk összesen 180 nevet említ művében: történelmi személyeket, isteneket, illetve mitológiai alakokat. Legtöbbször filozófusokat említ meg (103 alkalommal említi 37 filozófus nevét), őket szaktudósok követik (61 alkalommal említi 32 tudóst). Ennél lényegesen kevesebbszer említi isteneket és mitológiai alakokat (mindösszesen 34 esetben) a műben, ezért ókori viszonylatokban a *De die natali* akár tudományos szakmunkának is nevezhetnénk. A két leggyakrabban idézett személy, az augustus-kori római régiségbúvár és természettudós Terentius Varro (13 említés), illetve a Kr. e. VI. századi Dél-Itáliában tevékenykedő filozófus, Pythagoras (12 említés). Őket Aristotelés (9 említés), Empedoklés és Hippón (8-8 említés), Anaxagoras (7 említés) és Démokritos, valamint Iulius Caesar (egyaránt 6-6 említés) követi. Censorinus egyetlen alkalommal sem említi Pliniust, Gelliust pedig csak egyetlen alkalommal, jóllehet bizonyíthatóan használta mindkettőjük művét.

A névanyag összegyűjtését követően összevetettem a műben szereplő szerzők és Censorinus művének azonos részeit. A dolgozatban részletesen vizsgálom Terentius Varro, az idősebb Plinius és Gellius szöveghelyeit. Rajtuk kívül még a presókratikus filozófusok töredékeit (Diels, H. - Kranz, W.: *Die Fragmente der Vorsokratiker. I-III.* Berlin 1951⁶.) hasonlítottam össze a *De die natali*-ban szereplő szöveghelyekkel. Censorinus görögségét külön fejezetben vizsgáltam.

A kronológiai fejezeteknél a klasszikus szerzők művei mellett a feliratos anyagot is megvizsgáltam, a *fasti*-nál a *Fasti Capitolini*, *Fasti Antiates* és *Fasti Ostienses* fennmaradt tábláit, a *ludi saeculares*-nél pedig az egyes játékok emlékére állított feliratokat.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

A disszertáció egyrészt megerősíti a magyar és nemzetközi szakirodalom eddigi Censorinus-kutatásainak eredményeit, másrészt néhány fontos ponton módosítja, valamint finomítja azokat.

1. Az értekezés Censorinus életrajzával kapcsolattal a következőket állapította meg. Szerzőnk a Kr. u. III. században élő római *grammaticus* volt, akinek rokoni kapcsolata nem bizonyítható sem a korábban, sem később élt Censorinusokkal. Néhány korábbi tanulmány szerzőjének vélekedésével szemben szerzőnk *grammaticus*ként biztosan nem a római vezető réteghez tartozott.

2. A XXI. 6-9. caput adatait összevetve megállapíthatjuk, hogy a *De die natali* Kr. u. 238. június 25 és augusztus 28 között keletkezett.

3. A *De die natali* egyetlen klasszikus műfaji kategóriába sem sorolható be, Varro *Logistoricus*-aihoz áll legközelebb, de mindenképpen önálló műfajnak kell tekinteni.

4. Censorinus legfőbb forrása Terentius Varro volt, biztosan használta az *Atticus. De numeris* (Cens. II. 2), a *Tubero. De origine humana* (Cens. IX. 1), a *De scaenicis originibus* (Cens. XVII. 8) és az *Antiquitates Rerum Humanarum*, illetve *Antiquitates Rerum Divinarum* (Cens. XVII. 15) c. műveket. Varrón kívül bizonyíthatóan forrásként használta még az idősebb Plinius *Historia Naturalis*-át, valamint Granius Flaccus Augustus-kori antiquarius *De indigitamentis* c. művét (III. 2.). *Grammaticusként* természetesen ismerte a római költészetet (hivatkozik Luciliusra és Horatiusra is). Bár kiválóan tudott görögül, a görög szerzőket valószínűleg másodlagos forrásokból (Varro, Plinius) idézte. Még ma is vannak kutatók, akik hajlamosak Censorinust a nagy római irodalmi alkotások kivonatolójának tekinteni. Abban igazuk van, hogy Censorinus nagynevű elődei munkáiból építette fel a *De die natali*t, de ezt saját önálló koncepciója alapján tette.

5. Az ókori kronológia történetének tanulmányozásához Censorinus műve az egyik legfontosabb forrás, szerzőnk részletesen ír a római kronológia fejlődésének három szakaszáról: a romulusi (lunáris), a praejulianus (luniszoláris) és a caesari (szoláris) évről. A korai római naptárral kapcsolatos vitás kérdések vizsgálatába a *De die natali* mellett más ókori szerzők munkáit és epigraphiai forrásokat is bevontam. Censorinus kétféle hagyományt is megemlít a legkorábbi római naptárral kapcsolatban a 10 hónapos (304 napos) évet, valamint a 12 hónapos évet. Forrásaink egybevetését követően megállapíthatjuk, hogy a legkorábbi római év eredetileg tíz hónapos volt, erre utalnak a hónapok nevei quintilis-től december-ig (ezeket a hónapneveket sorszámnevből képezték), és az évet a holdfázisok szerint számították. Ezen utóbbira utal a hónapok kitüntetett napjainak elnevezése: a *Kalendae* (mely az újhold megjelenésének ünnepélyes kihirdetését jelentő 'kalare' igéből származik), valamint az *Idus* (mely a félholddal állt kapcsolatban, 'iduo = dividere'). A naptárak tanulmányozásakor azonban mindig tudatában kell lennünk annak, hogy bár Censorinus csillagászati és kronológiai ismeretei megfelelték a kor színvonalának, műve nem csillagászati szakmunkának készült, így valószínűleg több esetben is a valóság helyett számmisztikai fejtegetéseket olvashatunk.

O'Mara például megkérdőjelezi Censorinus *Sóthis*-felkeléssel kapcsolatos adatának hitelességét (Cens. XXI. 11), amely szerzőnk szerint Kr. u. 139. július 20-án volt, más ókori források és csillagászati számítások azonban Kr. u. 136-139 közé helyezik. Az is „szerencsés véletlen”, hogy Q. Caerellius születésnapja éppen a *Sóthis*-felkelést követő századik évre esett (a hetes és kilences szám mellett a száz is kiemelt szerepet játszik a *De die natali*-ban, hiszen Censorinus egyértelműen a száz éves *saeculum*okat tartja történetileg hitelesnek, és műve a fennállásának hamarosan tízszer századik évfordulójára készülő Róma ünnepének egyfajta előkészítéseként is felfogható). Így elképzelhetőnek tartom, hogy Censorinus egyszerűen meghamisította a dátumot, hogy ezzel is hízelegjen tekintélyes patronusának. Hasonló a helyzet Numa-féle 355 napos évvel, melyet maga Censorinus is pythagoreus számmisztikával magyaráz. (Cens. XX. 4.).

6. Censorinus az egyik legfontosabb forrásunk a etruszk-római *saeculum*ok és a *ludi saeculares* tanulmányozásához. Ezekkel kapcsolatban szerzőnk a következő fontos információkat szolgáltatja.

a) A *saeculum*oknak két fajtája van, a természetes saeculumok (*saeculum naturale*) és polgári saeculumok (*saeculum civile*). A természetes saeculum a leghosszabb emberi élet időtartama, mely a születéstől a halálig tart, a polgári saeculum valamely közösség papi testülete, vagy egy tudós által kialakított mesterséges rendszer. Ennek megfelelően alakult a saeculumok 100, illetve 110 éves hagyománya. A saeculum kifejezés a latin nyelvben hosszú fejlődésen ment keresztül: a görög *genea*-val keverve tévesen nemzedéknek értelmezték (lat. *aetas*); később bizonytalan hosszúságú időszakaszt jelentett, majd átlagos emberi élettartamot (*saeculum vitale*), végül nagyobb időegységet (egyfajta „*annus magnus*”-t, vagyis nagy évet).

b) A *De die natali*-ban jelentős szerepet töltenek be a különféle ciklikus időszakok, melyek a pusztulás mellett magukban hordozzák az újjászületés eszméjét is. A *saeculum*ok és a *ludi*

saeculares iránti érdeklődés a Kr. e. II-I. századtól volt jelen folyamatosan a római közgondolkodásban, amikor a köztársaság válsága miatt a római vezető rétegre különösen nagy háttal voltak az etruszk (10 saeculum, majd azt követően a világ újjászületése), valamint a hellénisztikus (az Aristotelés-féle és a káldeus „nagy év”) elképzelések. A *saeculumok* (a „nagy év” római változata) is tulajdonképpen a ciklikus újjászületés ünnepét jelentették, egy régi korszak végét, egy új boldogabb korszak kezdetét. Censorinus, a tizedik saeculum születésként pontosan átérezte ennek a kerek évfordulónak a rendkívüliségét. (Cens. XVII. 15)

c) A *ludi saeculares* hagyományát illetően megállapíthatjuk, hogy a játékok két fő hagyományból táplálkoztak. A játékok első rétegét a *gens Valeria* nemzeti ünnepé a *ludi Tarentini* jelentette, a második réteget pedig az etruszk eredetű saeculumokat lezáró ünnepségek. A *ludi saeculares* 100 éves változatának sem görög, sem római változata nem volt (semmiképpen sem függhet össze a *dictator clavi figendi* választásának szertartásával).

d) A köztársaság-kori *ludi saeculares* története Varro, illetve Censorinus elbeszélésében Valerius Antias közvetítésével maradt ránk, aki a Valeriusok híveként nagy valószínűséggel manipulálta az adatokat, hogy ezzel is a *gens Valeria* hírnevét növelje. Éppen ezért a *ludi saeculares* köztársaság-kori hagyományát csak bizonyos fenntartásokkal fogadhatjuk el, a játékok időrendjét az ókori szerzők ellentmondásai és az epigraphiai anyag hiánya miatt pedig nem tudjuk megnyugtatóan tisztázni.

e) Az első történetileg is dokumentálható *ludi saecularis*t Augustus császár rendezte Kr. e. 17-ben, hiteles történeti forrásokkal bizonyítható játékokat az őt követő császárok is rendeztek.

a 110 éves saeculum-számítás szerint

Augustus császár: a. U. c. 737; Kr. e. 17.

Domitianus: a. U. c. 841; Kr. u. 88.

Septimius Severus: a. U. c. 957; Kr. u. 204

a 100 éves saeculum-számítás szerint

Claudius: a. U. c. 800; Kr. u. 47.

Antoninus Pius: a. U. c. 900; Kr. u. 147/8.

Philippus Arabs császára. a. U. c. 1001; Kr. u. 248

A császárkori *ludi saeculares* a mindenkori császári propaganda szolgálatában álltak, mind a 100, mind a 110 éves saeculumokat lezáró játékok az Augustus által kialakított rendszer szerint zajlottak, a történetírói és epigraphiai forrásokból kitűnően ismerjük ezen játékok történetét. A *ludi saeculares* ebben a korszakban már a közösség megtisztításának ősi rítusa helyett, a császárok által megvalósított új aranykor pazar nyitányát jelentették.

7. Összegzés. Censorinus műve a klasszikus antikvitás tudományos ismereteinek fontos gyűjteménye. Bár terjedelme miatt lényegesen kevesebb információt hordoz, mint más szerzők művei, mégis tartalmaz néhány igen értékes adalékot az ókori orvostudományhoz, presokratikus filozófiához és az antik kronológiához. A *De die natali* azonban nem egyszerűen a korábbi műveket kivonatoló kompiláció, a számmissztika ugyanis kiemelkedő szerepet játszik Censorinusnál. Erre épült fel a mű sajátos koncepciója: szerzőnk olyan születésnap köszöntőt írt, melyben a számmissztika segítségével felvázolta sajátos anthropológiai és kronológiai elképzeléseit. Caerellius *laudatio*jában Censorinus elárulja, hogy az ünnepelt éppen a negyvenkilencedik (vagyis 7 x 7) születésnapját üli. Természetes, hogy szerzőnk, aki igen járatos volt mind a korabeli orvostudományban, mind pedig az asztrológiában, kedveskedni akart tekintélyes patrónusának, így megállapítja, hogy az emberi életben a 7-es és a 9-es szám szorzataiból álló évek a kritikusak: azaz a negyvenkilencedik (7 x 7), a hatvanharmadik (7 x 9) és a nyolcvanegyedik (9 x 9) születésnapok. Minthogy Caerellius átlépte a kritikus 49. évet

(hiszen megünnepelte születésnapját), ezért most már hosszú öregséget ér meg, hiszen a 63. évig semmi sem veszélyezteti, ráadásul 63 éves korukban jóval kevesebben halnak meg, mint akár 49, akár 81 éves korukban. Ennek bizonyosságára a szerző hosszasan sorolja azokat a híres embereket, akik túlléptek ezeken a kritikus életkorokon. Sajnos nem tudjuk, hogy Censorinus jóslata valóra vált-e, mivel Quintus Caerellius életéről e *laudatio* adatain kívül semmit sem tudunk.

IV. Az értekezés témakörében készített publikációk jegyzéke

Polübiosz *Történeti könyvei*. (Szerk. Tegye Imre – Forisek Péter) Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2002. Kronológiai kommentárok az egyes könyvekhez, valamint Kronológiai táblázat. 482-486. old.

Aelius Spartianus: Antoninus Geta életrajza. In: *Historia Augusta*. (Szerk. Havas László - Burai Erzsébet – Takács Levente) Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 2003. 240-246. old.

Forisek Péter: Számmisztika és orvoslás. Censorinus és az antik orvosi iskolák. *Ókor* II. Évf. 2003/2-3. 53-57. old.

Forisek Péter: Censorinus és műve, a *De die natali*. *Történeti Tanulmányok* XI. (Szerk. Takács Péter) Debrecen, 2003. 197-207. old.

Forisek Péter: *Livius és korai Róma* (Forsythe, Gary: *Livy and Early Rome. A Study in Historical Method and Judgement*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1999. *Historia Einzelschriften* 132.) *Klió* 2000/3. 37-40. old.

megjelenés előtt: Censorinus *A születésnap*. Fordította, a kommentárokat és a kísérő tanulmányokat írta Forisek Péter. A névmutatót összeállította Kerepeszki Róbert. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004.

Előadások:

2000. május 20, Pécs: *IV. Magyar Ókortudományi Konferencia* (a Magyar Ókortudományi Társaság rendezésében) előadást tartottam "A nagy év az antik irodalomban"

2001. október 12, Debrecen: *Az antik orvostudomány és a feliratok konferencia* (a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszéke és az MTA DAB Epigraphicai Munkabizottsága rendezésében) „Censorinus és az antik orvosi iskolák”

Gradvohl Edina

Sóranos *Gynaikologiája*

Doktori értekezés tézisei*

I. A kutatás célja és módszere

A disszertáció két részből áll. Az első rész Sóranos *Peri Gynaikéion pathón* című munkája I. könyvének fordítása és kommentárja. A második rész öt témakört dolgoz föl, amelyek részletes taglalása szétfeszítette volna a kommentár kereteit.

Az I. könyv szerkezeté:

Bevezetés

1. Hány részre és milyenekre kell felosztani a nőgyógyászat tanításait?

A bábákról

2. Ki alkalmas arra, hogy bába legyen?

3. Milyen a legkiválóbb bába?

A női nemi szervek anatómiája

4. Milyen az anyaméh és a hüvely természete?

5. A női szeméremtestről

A menstruáció

6. A havi tisztulásról

7. Mik a jelei a menstruáció közeledésének?

8. Vajon hasznos-e a havonkénti megtisztulás?

A szüzesség

9. Vajon a szüzesség tartós megőrzése egészséges?

10. Vajon a nőknek meddig kell megőrizniük szüzességüket?

A fogamzás

11. Hogyan ismerjük fel azokat a nőket, akik képesek a fogamzásra?

12. Melyik időpont a legalkalmasabb a fogamzásra?

13. Vajon egészséges-e a fogamzás?

14. Mik a fogamzás jelei?

A magzat neme

15. Az elődeink szerint milyen jelei vannak, hogy a magzat fiú lesz-e vagy lány?

A terhes anya gondozása

16. Hogyan gondoskodjuk a terhes asszonyokról?

17. A kívánósságról

18. Hogyan gondoskodjunk a terhes anyáról a kívánósság és a szülés közötti időszakban?

19. Mi nő a terhes asszony méhében?

Magzatelhajtó szerek

20. Szabad-e magzatelhajtó vagy fogamzásgátló szereket használni, és hogyan?

A vetélés és a szülés előjelei

21. Mik a közelgő vetélés előjelei?

22. Mik a közelgő szülés előjelei?

* Debreceni Egyetem. Nyelvtudományi doktori iskola, klasszika-filológia program. Témavezetők: Dr. Tegye Imre ny. egyetemi docens.

A kommentár tárgyalja a szöveghagyományra és a szöveg értelmezésére vonatkozó tudnivalókat. Ennek elkészítésében elsősorban Burgière-Gourevitch-Malinas és Owsei Temkin kiadásaira, fordításaira és kommentárjaira, valamint a szakirodalom újabb eredményeire támaszkodtam.

II. A kutatás eredményei

1. Sóranos élete és munkái

A legfőbb újdonság ebben a fejezetben Sóranos nevének eredetére vonatkozik. Bár Sóranos görög származású volt, neve latin eredetű (jelentése: Sora colonia lakója), ami Ann Ellis Hanson szerint azzal magyarázható, hogy Asia proconsula, Quintus Marcius Barea Soranus 61-63 között Ephesos jótevője volt, ezért Sóranos szülei, Menandros és Phoibé a jótevő emlékére nevezték el így fiukat. Mindez azt valószínűsíti, hogy Sóranos Ephesos arisztokráciájából származott, és nem felszabadított rabszolga volt. Sóranos görög földön szokatlan nevének azonban más magyarázata is lehetett. Az ugyanis nem derül ki egyértelműen az életrajzból, hogy Menandros és Phoibé fia valóban a szüleitől kapta-e ezt a nevet, és nem később, esetleg római tartózkodása idején vette csak fel? Sóranos latin eredetű neve talán inkább egy gyógyító istennek köszönhető, akinek a kultusza a Rómától 60 km-re található Falerii közelében fekvő Soracte hegyén alakult ki a Kr. e. 5. század folyamán. A vignalei szentély istene, Pater Soranus, a faliscusok legfőbb istene volt, akit már a Kr. e. 5. században azonosítottak Apollónnal. Amikor Sóranos Rómában tartózkodott Apollo Soranus már egyértelműen gyógyító istennek számított. Elképzelhető, hogy a Rómában élő görög orvos erre való tekintettel vette fel a gyógyító isten nevét. Ez az elmélet ugyan legalább annyira nem bizonyítható, mint Ann Ellis Hansoné, de talán valószínűbb annál, mivel így nem kell feltételeznünk, hogy egy *tria nominá*val nem rendelkező görög család latin nevet ad Ephesosban született gyermekének.

2. Orvosok, bábák és orvosnők

Sóranos könyve elsősorban a bábák oktatásának céljára készült. Két fejezete foglalkozik a bábák iránt támasztható követelményekkel. Az ideális bábáktól elvárható tudás azonban komoly orvosi ismereteket feltételez. Ebben a fejezetben megpróbálom elhatárolni egymástól a bábák (*maia*), az orvosok (*iatros*) és az orvosnők (*iatreiné*) feladatkörét. Ennek során feldogoztam a görög-római ókorból ismert valamennyi orvosnő adatait a Kr. e. 4. századtól Sóranos koráig. A Kr. e. 4. században élt Phanostraté sírkövén szereplő „*maia kai iatros*” kifejezés azt mutatja, hogy a bábák és orvosnők feladatköre már ebben az időben elvált egymástól.

3. A magzat joga az élethez és az abortusz

Ebben a fejezetben először azt a három elméletet tekintem át, amelyeket az ókori orvosok a magzat életének kezdetére vonatkozóan kidolgoztak. Az első szerint a magzat élete a fogamzással kezdődik. A második szerint a születés pillanatában, az első levegővétellel. A harmadik szerint pedig a kettő között, egy nehezen meghatározható időpontban. Ennek jele az volt, amikor a magzat megmozdult. Konstantinos Kapparis bizonyítja, hogy ezek az elméletek szolgáltattak alapot a különböző iskoláknak ahhoz, hogy elvessek vagy megengedjék az abortuszt. Sóranos a magzatelhajtást csak az anya életének védelmében javasolja, és inkább a megelőzésre helyezi a hangsúlyt. A továbbiakban felsorolom az abortusz során alkalmazott módszereket, és külön vizsgálom a szájon át adott szerek növényi összetevőit. Az egyes növények azonosítása olykor komoly nehézséget okoz, de a *farmakobotanikai*, az orvosi és a szövegkritikai módszerek együttes alkalmazásával sikerült valamennyi növényt megnyugtató-

an azonosítani. A növényi hatóanyagok 70%-a tekinthető hatásosnak. Érdekes, hogy ugyanezt az arányt figyelhetjük meg a hippokratési corpusban is, bár a Sóranos által használt növények csak részben azonosak a hippokratési anyaggal.

4. A vándorló anyaméh

Ebben a fejezetben azt a Hippokratéstól Sóranos koráig, sőt azon túl, a 17. századig élő antik elméletet vizsgálom meg a források alapján, hogy a nőgyógyászati betegségek egy részének, és ezen belül a hisztérikus fulladásnak az az oka, hogy az anyaméh (*hystera*), mint egy önálló állat vándorol a nő testében, és megtámadja azokat a szerveit, amelyekből nedvességet szívhat magába. Ismertetem azokat a „gyógyítási” eljárásokat is, amelyekkel az anyaméhet eredeti helyére akarták visszakényszeríteni. Sóranos elveti ezt az elméletet, az anyaméh szerinte anatómiailag képtelen elhagyni a helyét, így a hisztérikus fulladásnak nem ez a vándorlás az oka. Ebből kifolyólag élesen bírálja az állítólagos gyógyításnál alkalmazott módszereket is. Figyelemre méltó, milyen felvilágosultan utasítja vissza a mágia és a babona nőgyógyászati alkalmazásait is.

5. A naptár-módszer eredete

Ebben a fejezetben kimutatom, hogy az antik orvostudomány a Kr. e. 5. századtól kezdve felismerte a nők menstruációs ciklusát, és azt, hogy ennek egyes szakaszai termékenyek, más szakaszai pedig nem. A különös az, hogy a menstruációt közvetlenül megelőző vagy az azt követő napokat tartották a legtermékenyebbeknek, s így a ciklus közepét terméketlennek gondolták. Ebben az elméletben Sóranos is osztozott. Mindez ellentmond az ovulációról való mai ismereteinknek. Különös, hogy a nőgyógyászok és bábák megfigyelései ellenére hét évszázadon át tartotta magát ez a téves elképzelés. Azt vizsgáltam, hogy az ókori szakembereket, mi vezethette erre a tévútra. Feltevésem szerint a menstruációt a szukák tüzeléséhez hasonlították, amely valóban a kutyák termékeny időszaka. Ezt az elképzelés is elősegítette, hogy az ókorban, főként erkölcsi okokból, és mindig elítélő élel, gyakran hasonlították az asszonyokat a kutyákhoz. Az elmélet nyilvánvalóan a férfiak világában született meg, akik talán több figyelmet szenteltek vadászkutyájuknak, mint feleségüknek.

A SÓRANOS ÁLTAL HASZNÁLT NÖVÉNYEK ABORTÍV ÉS FOGAMZÁSGÁTLÓ HATÁSA

Növény neve	Latin neve	Abortív hatása	Fogamzásgátló hatása
Orvosi ziliz, fehér mályva	ALTHAEA OFFICINALIS L.		
Aloé	ALOË VERA L.	+	+
Fekete üröm	ARTEMISIA VULGARIS L.	+	+
Abszint, fehér üröm	ARTEMISIA ABSINTHIUM L.	+	+
Közönséges babér, nemes beabér	LAURUS NOBILIS	+	
Közönséges ma-grugó	ECBALLIUM ELATTERIUM L.		+

Borsmustár	ERUCA SATIVA L.		
Gyömbér	ZINGIBER OFFICINALE L.	+	
Csillagfürt (erdei), farkasbab	LUPINUS ALBUS L.	+	
Írisz, nőszírom (kerti vagy kék), halvány nőszírom, violagyökér	IRIS FLORENTINA L.	+	
Füge (szárfított)	FICUS CARICA		
Zsázsa	LEPIDIUM SATIVUM L.	+	
Kardamom, malabári kardamom	ELETTARIA CARDAMOMUM		
Sártök	CITRULLUS COLOCYNTHIS	+	
Közönséges boróka, gyalogfenyő, borovicskafenyő	JUNIPERUS COMMUNIS L.	+	
Csalán (nagy)	URTICA DIOICA L.	+	
Koriander, koldus- bors, cigány- petrezselyem	CORIANDRUM SATIVUM L.		
Ciklámen	CYCLAMEN GRAECUM L.	+	
Henna	LAWSONIA INERMIS L.	+	
Fehérvioła, téli vi- ola	MATTHIOLA INCANA L.	+	
Len	LINUM USITATISSIMUM L.	+	
Erdei mályva	MALVA SILVESTRIS L.		
Mirtusz	MYRTUS COMMUNIS L.	+	
Gileád balzsama, opobalzsam	COMMIPHORA OPOBALSAMUM ENGL.		

Opopanax, panax	GUMMIRESINA OPOPANAX		
Fehér bors	PIPER ALBUM	+	+
Ruta (kerti, szagos)	RUTA GRAVEOLENS L.	+	
Fenyő (kéreg)	PINEUS	+	
Gránátalma	PUNICA GRANATUM L.	+	+
Cserszömörce	RHUS COTINUS L.	+	
Fokhagyma	ALLIUM SATIVUM L.	+	
Mirha	COMMIPHORA MYRRHA	+	
Medvetalp, tehén- paszternák, császárgyökér	HERACLEUM SPONDYLUM L.		
Görögszéna, görög lepkeszeg	TRIGONELLA FOENUM- GRAECUM L.	+	
Galbanum	FERULA GALBANIFLUA BOISS.	+	
Vérehulló fecskefű	CHELIDONIUM MAJUS L.	+	
Tönköly (búza)	TRITICUM SPELTA L.		

III. A kutatási eredmények hasznosítási lehetőségei

Sóranos munkájának eddig nem született magyar fordítása. A fordítás és a kommentár kiadása érdeklődésre tarthat számot az ókortudomány művelőin kívül az orvosok, a bábák és az egészségügyben dolgozó más szakemberek részéről is, és értékesen kiegészítheti e diszciplínák történeti önismeretét, továbbá az oktatásban is felhasználható.

IV. Az értekezés témakörében készített publikációk jegyzéke

Gradvohl Edina: „Eblelkü” asszonyok: a naptár-módszer eredete. *Orvostörténeti Közlemények* 174-177, 2001, 135-140.

Gradvohl Edina: „Dog-Like” Women: The Origin of the Rhythm Method. *Acta. Ant. Hung.* 42, 2002. 165-171.

Gradvohl Edina: Az antik orvostudomány a régész szemével. *Klió*, 12, 2003/2. 24-26.

Gradvohl Edina: A vándorló anyaméh. *Ókor*, 2, 2003/2-3. 33-37.

Gradvohl Edina: A magzat joga az élethez és az abortusz. Recenzió. *Klió*, 13, 2004/2. 80-83.

Előadás:

A népelemszabályozás módszerei Sóranos nőgyógyászati munkáiban. Az *antik orvostudomány és a feliratok*. Konferencia. Debrecen, 2001. október 12.

Hegy W. György

Mos és res publica. Római történetírás és politikai gondolkodás

– elemzések –

Doktori értekezés tézisei*

Az értekezés témája, módszerei

A *mos* a köztársaságkori, illetve a köztársaságkorra vonatkozó latin forrásaink egyik legérdekesebb fogalma. Szinte minden szerzőnél felbukkan, ha Róma sorsáról, a római történelem lényegéről vagy a rómaiak jelleméről esik szó. Ugyanakkor sokkal nehezebb meghatározni, mint a hasonló kontextusban és hasonló súllyal szereplő többi fogalmat (például: *auctoritas*, *virtus*, *pietas*). Ez a nehézség a modern nyelvű fordításokban és a szövegelemzésekben is tetten érhető. Egyik oka bizonyára a *mos* széles és nehezen átlátható jelentésmezője, a másik pedig a római politikai gondolkodás egyelőre feltáratlan elemeinek viszonylag széles köre.

A dolgozat a *mos* különböző jelentéseit, „szóhasználatait”, ill. ezek egymáshoz való viszonyát kívánja megérteni, és ezáltal egyrészt közelebb kerülni az ókori szövegekhez, másrészt feltérképezni a római elit politikai nyelvét, gondolkodását, normarendszerét.

I. Egy történetírói közhely, II. *Corrupti mores*, III. Római történelem Aenastól Augustusig, IV. *Moenia* Az olyan rövid áttekintésekben, mint amilyenek a római történetírók *praefatiói*, bevezető szakaszai, a tömörség kényszere találkozik a történelem áttekintésének igényével. Az eredmény a római múlt alapvető (alapvetőnek érzett) vonásainak meghatározása és a változások – ez fejlődést és hanyatlást jelent az ókori szerzőknél – megokolása. Több ilyen jellegű, ill. ilyen szöveg elemzése és összevetése arra mutat, hogy a római múlt egymásra következő eseményeit a *mos* rendezi történelemmé. Nem pusztán moralizálás tehát a *corrupti civitatis mores* emlegetése, hanem történetírói koncepció. Annak a ténynek, hogy ez több szerzőnél is felbukkan, nemcsak az egymás műveire adott (szándékos vagy textológiai szükség szerű) reflexió az oka, hanem az a tény, hogy a *mos*, a *mos maiorum* fogalma elválaszthatatlana *res publicától*.

Az olyan fontos pontjai egy állam, egy közösség múltjának, mint az alapítás, az államforma megváltozása, a fölemelkedés vagy hanyatlás kezdete, a közösség identitásától elválaszthatatlanok, és az első század római történetírása a *mos* segítségével teremti meg a kapcsolatot a birodalomvá válás és a polgárháborús jelen között. Amint az eposz is megtette ezt a saját eszközeivel, de a *most* nem nélkülözhető, akár Augustus korában, akár a 2. pun háború után: *moribus antiquis res stat Romana virisque*.

A dolgozat arra a logikusan következő kérdésre is igyekszik választ találni, hogy ez az általában szokásnak és erkölcsnek fordított fogalom miért alkalmas a római történelem lényegének megragadására.

V. „*Quo modo rem publicam habuerint*”, VI. *Luxuria, avaritia* A *res publica* rendszere évszázadokon keresztül szilárdnak, hatékonynak és sikeresnek bizonyult, és bukása után számtalan eleme élt tovább a *principatus* rendszerében is. Ennek a sikernek és stabilitásnak az egyik leginkább szembevetendő vonása és legfontosabb feltétele a *senatusi* arisztokrácia dinamikus belső egyensúlya, ill. a tekintély kifelé mutatott egységének megőrzése volt – ez pedig a *moson* alapult. A *mos* volt az a normarendszer, amely szabályozta a politikai viselkedés

* Debreceni Egyetem. Nyelvtudományi doktori iskola, klasszika-filológia program, témavezető: Dr. Németh György egyetemi tanár.

módjait, mintát adott a különböző állami feladatok elvégzésére, és főképp rugalmas, de áthághatatlan kereteket szabott a hatalmi versengésnek.

Ebből az is következik – amit forrásaink is rendre megerősítenek –, hogy a *mos* mint társadalmi-politikai norma az államot irányító elit sajátja volt.

A *mores* válságát hangoztató első századi szerzők a politikai szokások eltorzulását mindig kiegészítik a mi mai fogalmaink szerint a magánélet körébe tartozó hibák, bűnök elburjánzásával, és ezt a jelenséget szintén a *mos* fogalma alatt tárgyalják. Ezt egyrészt még az az első század folyamán is felismerhető, archaikus, a szigorú közösségi kontroll idejéből eredő meggyőződés motiválta, hogy a viselkedést kontrolláló szabályok egységet képeznek, és legkisebb sérelmük is az egészet veszélyezteti. Másrészt itt is egyértelmű, hogy luxusban, *avaritiában*, és más, hasonlóképpen a *mali mores*-ről árulkodó viselkedésben elsősorban az arisztokráciát marasztalták el. Ezeket a vádakát elemezve kimutatható, hogy úgy ítélték: ezek mindegyike – túl azon, hogy a politikacsínáló csoport vétkes benne – az állam megfelelő működését veszélyezteti.

A vagyonhoz való helyes viszony nem véletlenül emelkedik ki a *senatori* arisztokráciával szemben támasztott és a *mores* alá tartozó elvárások közül. Azt ezt magyarázó indokok közül a legfontosabb, hogy az apai örökség elpazarolása vagy a hirtelen meggazdagodás veszélyezteti az elitnek a *mos* által biztosított stabilitását.

Scipio Aemilianus örökségei és pénzügyi kötelezettségei dolgában rendkívül céltudatosan járt el, Polybiostól bőségesen tárgyalt példájának elemzése nemcsak a nagy vagyonban rejlő nagy lehetőségeket, hanem a komoly elvárásokat is megmutatja, valamint illusztrálja, hogy egy előkelő római fiatalember minden lépése politikai téren is értelmeződik. Luciliusnak, Scipio kortársának és barátjának leghíresebb töredéke is a vagyonnal való helyes bánásmódot taglalja, és ezt hozzákapcsolja a *mos*hoz, de személyét életpályája és töredékeiből kibontakozó életszemlélete is érdekessé teszi a számunkra.

VII. *Ius* és *mos* A *mos* jelentésének minél pontosabb megértéséhez össze kell vetni más, a római életben, hasonlóan fontos szerepet betöltő intézményekkel és fogalmakkal. Ezek közül az első a *ius*. Ezt a témakört különösen fontossá teszi, hogy a *mos*szal foglalkozó szakirodalom jelentős része kizárólagosan a római jog felől próbálja megközelíteni ezt a fogalmat, ami – remélhetőleg a dolgozat majd bizonyítani tudja – nem csak a *mos* jelentésének leszűkítéséhez vezet, de még a jogi gondolkodásban betöltött szerepének megértését is megnehezíti. Mit szabályoz a *mos*, mit a *ius*, van-e átfedés a hatókörük között, állnak-e egymással valamilyen organikus viszonyban?

A *mos* és a *ius* összekapcsolása a szakirodalomban nem véletlen vagy önkényes gesztus, ezt már az ókori szerzők is megtették, a *mos* egyik gyakorta használt fogalma a Kr. e. 1. század és a császárkor jogi szövegeinek. A *mos* és a *ius* viszonyát a dolgozat a római jogi szakirodalom sokat citált helyei mellett egy Gellius-részlet segítségével vizsgálja, ahol is egy római jogász és egy – a görög *humanitas* eszményét képviselő – filozófus vitázik a XII táblás törvények kegyetlen szakaszairól. A jogász Caecilius a *mos* alapján magyarázza a *fides* megsértőinek kegyetlen büntetését. Elsősorban ebből a szövegből kiindulva, úgy tűnik, hogy a *mos* nem jogforrás, nem szokásjog, nem része a jognak – hanem a *iust* is átszövő, értelmező és főképp az állami és társadalmi élet többi szektorához hozzákapcsoló *gondolkodásmód*, vagyis összhangban áll a korábban megfogalmazott jelentéssel.

A *fas* és a *mos* (amely fogalmak kapcsolata fontosnak látszik a *censori regimen morum*mal kapcsolatban is) véleményünk szerint a politika területén állítható szembe igazán egymással. A *plebeius* emancipációt és az erre eszközeiben és hagyományaiban építő *populares* politikát nagy mértékben áthatotta a vallás. Nagyobb mértékben és lényegében jobban kötődve, mint a *patricius* államot.

VIII. A *censori regimen morum*, IX. „*moribus antiquis res stat Romana virique*” A *censori regimen morum* az a római intézmény, amelynek feladata a *mores* számonkérése volt. Aki visszaélt a családfői hatalommal (például a rokonok tanácsát ki nem kérve zavarja el fiát vagy feleségét), abban a római felfogás szerint ott bujkált egy kis Tarquinius Superbus, ráadásul a *gens* szerepét és súlyát is kétségbevonta tetteivel. Aki nemesfémeket halmoz fel, vagy aki vagyont fitogtatja a *luxuriával*, egyrészt eltér a normától, másrészt megingathatja a királyok elűzése után kialakult egyensúlyt a vezető *gens*ek között. A sovány lóval mustrára vonuló kövér lovag nem tesz eleget az állam katonai elvárásainak, ráadásul nyegle válaszával az őt felelősségre vonó *magistratus (censor)* hatalmát is megkérdőjelezi.

A *censori* büntetés tartalma is ebben a felfogásban erősí meg bennünket. Mint Cicero írja: „*censoris iudicium nihil fere damnato obfert nisi ruborem. Itaque ut omnis ea iudicatio versatur tantummodo in nomine, animadversio illa ignominia dicta est*” (*rep.* 4, 6) A *rubor* és az *ignominia* tehát a *censor* eszköze, amely súlyos esetekben a bűnös társadalmi státuszának elvesztését jelenti: kikerül abból a kedvezményezett csoportból, amelybe tartozott: a *senatori* vagy a lovagrendből. A(z egyéni) rangvesztés minden korban rendkívül súlyos csapás, és nem kell külön bizonyítani, hogy Róma rendi társadalma azok közé a társadalmak közé tartozott, amelyekben még fokozottabban nehezedett az ilyen ítélet a delikvens vállára. Vajon egy *senatus*ból kizárt volt *senator* járt-e még színházba a *nota* után, megeleégvedve egy hátsóbb ülőhellyel?

Önmagában már a presztízvesztés (tehát egy egyszerű *censori* intés) is térvesztést jelenthetett a politikában, a *senatus*ból való kizárás pedig a politikából, az *állam irányításából való kizárást* jelentette.

A *censori regimen morum* és a *pompa funebris* a *mos* szempontjából párba állíthatóak. Mindkettő kötődik a *gens*hez, és az állam vezetői csoportjának és a *res publicának* a kapcsolatát szabályozza normatívan, de nem közvetlenül. Az egyik tilt, és a normák áthágását bünteti, a másik magatartási mintákat kínál, valamint elvárásokat állít fel, és jutalmaz.

A *pompa funebris* az egyik eszköz, amely biztosította a *nobiles* hatalmának stabilitását. Egyike Róma azon jellegzetességeinek, amelyek megmagyarázzák, hogy a *consuli* hivatal néhány *gens*en belül rotálódott a 2. században. Az *agmen imaginum* segíthet a *gens*ek súlyának, ill. a *nobiles* zártságával összefüggő kérdések megértésében.

A *pompa funebris* a *gens* politikai szerepvállalásában nemcsak a múltat jeleníti meg. Ereje éppen abban van, hogy jelenné teszi az elefántcsont székeken sorban ülő hősök tetteit, és ígéretet hordoz a jövő számára, amely kultikus erejével leginkább a halotti beszédet mondó fiút erősíti meg, de propagandisztikus ereje az egész *gens*re kisugárzik.

Rómában a vezető rétegek minden társadalmi cselekvése lefordítódik politikára, a publikusság közüggycé, a *res publica* részévé teszi e cselekvéseket. De a temetés politikai haszna nem szabad, hogy eltakarja előlünk a többi aspektust. A *pompa funebris* elsősorban a *gens*, egy kultikus közösség ünnepe. Az ősök előjönnek, varázslat eszközeivel megidéződnek, és ünnepélyesen felveszik soraikba az elhunytat. Minden határ és minden határlépés rendkívüli súlyt kap a római kultúrában. A temetés a legerőteljesebb határvonal az ember és a környezete életében – ez a határ a *pompa funebris*ben nemcsak elválaszt, hanem össze is kapcsol: megidézi egy pillanatban a múltat, jelent, jövőt.

Ahogy az előző fejezetben, úgy itt is nagy szerep jut Cato politikai és történetírói nézeteinek. Cato ugyanis megkérdőjelezte a *gens*eknek azt a jogát, hogy örökletessé tegyék és kisajátítsák a *virtust* és *gloria maiorumot*. Támadta azt a *honort*, amely nem az egyéni teljesítményből, hanem az ősök emlegetésén alapul. Cato, mint *homo novus*, egyéni teljesítményére, a saját *virtusára* hivatkozva érezte magát fölényben a *nobilesszel* szemben.

Megkérdőjelezve a Rómát vezető csoport kizárólagos jogát a múlthoz, és ebből az általuk örökölt és „megcsinált” múltból leszarmazó legitimitációt, a *populus Romanus* többi részével szemben is kialakított identitást. A *maiores* Cato újradefiniálja. A *maiores* (*virii*, a múltra vonatkoztatva) egyrészt mindenki, aki valaha tett valamit Rómáért, tehát az ő felmenői, akik kiváló katonák voltak – jellemző, hogy egyrészt állami kitüntetés, másrészt az elvesztett lovakért fizetett állami kárpótlás igazolja ezt –, szintén ősök, és ha hivatalban és hírnévben nem, de a tettek alapján ősi nemzetségből származik maga Cato is. Másrészt az *exemplumok* hőseit nem sajátíthatják ki a *gens*ek, a *maiores* az egész római nép ősei. Hiszen a *virtus*, például az önfeláldozásig is elmenő katonai bátorság a római nép jellemzője, és nem egyes *gens*eké. Ebben a kontextusban is értelmezhető az az alaposág, amellyel Itália Rómán kívüli népeivel („*populi et boni et strenui*”) foglalkozik.

Híres mondatának – „*nova flagitia et priscos revocate mores*” – szóválasztását, túl a *nova* és a *priscos* erőteljes és egy nagy szónokot jellemző szembeállításán, a *mos maiorum* kifejezés kerülése teszi különösen érdekessé. Mint ahogy az a Cato, aki a kutatásban a *mos maiorum* bajnokaként is szerepel, töredékeiben egyszer sem használja a *mos maiorum* szókapcsolatot.

X. *Lex, mos* A *lex* és a *mos* összekapcsolódásával már a korábbi fejezetekben is foglalkozunk, a két fogalom így együtt alkalmas arra, hogy lefedje a teljes politikai és társadalmi rendet a császárkor jogászainak szövegeiben, ill. alkalmas még arra is, a *mos* egy másik tartalmát hangsúlyozva, hogy lefedje az emberiség (a római birodalom) *lex* nélküli, de társadalmi és jogrenddel már rendelkező, így integrálható részeit is. De ez a *lexet* kiegészítő *mos* a császárkor értelemezését tükrözi. A köztársaságban a *mos* szembenáll a *lex*szel. Nem mint az íratlan törvény az írottal, hanem mint a köztársaság régi rendje egy újfajta politizálással.

A *mos* és a köztársaság szoros kapcsolatát mutatja a fogalom császárkori átalakulása. A polgároknak a hatalomhoz, és a *res publicához* való viszonya a császár megjelenésével alapvetően megváltozik, a *sallustiusi* vagy *cicerói mos*nak nincs értelme, helye már a principatusban sem. A *mos* szabályainak nagyrésze a *ius* részévé válik császári rendeletek által – mondja a mai jogi irodalom, amely a *mos*t a joghoz kapcsolódó fogalomként a császárkor felől (hiszen forrásaik túlnyomó része onnan való) nézi, és így köztársasági lényegét, a köztársaságtól való elválaszthatatlanságát nem veheti észre. Tacitus *mos*ában jelen van még a köztársasághoz való viszonyítás, aminek különös visszhangot ad, hogy Tacitus korában a principatus még köztársasági formákon keresztül működik, és a vezető réteg értékrendjének is meghatározó eleme még az Augustus előtti kor. Mint ahogy Gellius, Quintilianus, Florus is a múlttól szólva ráatalál a *mos* *sallustiusi* tartalmára.

XI. „*mores leges perduxerunt*” Az utolsó fejezet a többitől eltérő nézőpontú forráson, Plautus *Trinummus*án vizsgálja a *mos* használatát.

Hogy a *mores* a darab központi fogalma, azt nemcsak gyakori előfordulása, hangsúlyos szerepeltetése teszi nyilvánvalóvá, hanem a darabban felmerülő kérdéseket összegző ereje. Ebből a szempontból nem nagyon található különbség *Sallustius Catilinájának* bevezetőjéhez képest. *Luxuria*, *avaritia*, *ambitio*, nők és lakomák előnyben részesítése a *forummal* szemben, a *fides* semmibe vétele. Nemcsak eddig elemzett forrásaink tanúskodnak arról, hogy Rómában mindezek – mint a politikai élettől elválaszthatatlan jelenségek – a *mos* szabályai alá estek, hanem ezt *Palutus* saját elrendezése is egyértelművé teszi. A *Trinummus* megerősíti az eddigieket, amennyiben a *mos* itt is a politikai-társadalmi elit normarendszerének bizonyul.

A *Trinummus* közönsége az egész politikai masinérián nevetett, illetve csóválta a fejét. Nem Cato vagy Scipio volt megtámadva, hanem a közeg, amelyben a *factiók* harcai folytak, ill. az erre a közegre jellemző szokások és normák. De a legkeserűbb tapasztalat, amelyet a

hangos nevetéssel meg lehetett torolni a színházban, az az volt, hogy az előkelők közé nem tartozó polgár mindezt csak kívülről nézheti.

Plautus nézőpontjában az összes többi forrásunktól különbözik. Közönsége túlnyomó többségéhez hasonlóan őrá nem vonatkoznak a *mos* szabályai. De olyan városban él, ahol a politikát jórészt ez a normarendszer irányítja (és mint tapasztalja: rosszul), olyan városban, ahol a közéletben túl sokszor hivatkoznak erre a normára, ahol a népgyűlés által megszavazott törvények a *mores* hatalma alatt állnak. Plautus ugyanarról a *mos*ról beszél, mint amit Ennius és majd Cicero is a *res publica* támaszának és talpkövének tart: „*moribus antiquis res stat Romana virisque*”, ugyanarról a *mos*ról, aminek segítségével Sallustius értelmezte a római közéletet – csak éppen ő nem szereti.

Appendix (II.) „Mores non probavit” A legrómaibbnak tartott magyar költő, Berzsenyi A magyarokhoz című („*Romlásnak indult*” kezdetű) verse – amely Horatius 3. könyvének 6. ódáján alapul – alkalmat ad arra, hogy segítségével a dolgozatban részletesen tárgyalt római „közhelyet” nem római környezetben tanulmányozzunk. Berzsenyi nemcsak annyiban tekinthető a leginkább római költőnknek, hogy a római irodalom – többek közt tematikai, verbális és metrikai – eszköztárát, a horatiusi költészetéből kihüvelyezhető életeleket talán minden más magyar költőnél érvényesebb formában szemlélhetjük műveiben. Az a fogékonyság, amellyel a római kultúra felé fordult – akárcsak a rómaiak a görög felé – a tematikai vagy tartalmi párhuzamoknál sokkal érdekesebb. Berzsenyi egész viszonyát, nagyrabecsülését, nosztalgiaját a római kultúra iránt, a fejlettebb példaképek iránti alkotó – az önmaga és a példának választott kultúra megértését célzó – figyelem teszi elevenné: ugyanaz, mint ami a római kultúrának, művészetnek is egyik alapvető sajátossága.

Berzsenyi tehát sehol sem utánozza szolgálai még Horatiust sem. A *magyarokhoz* egyik kulcsmotívuma, a „*forgó viszontság*” alighanem a római történelemfelfogásnak a *mos*szal szorosan összefonódó elemeként került a versbe.

A „*nemzeti bélyeg*”, amelyet a magyar, ez a „*rút sybarita váz*” letépett – mint a dolgozattól kiderül – olyan megközelítése, szinte fordítása a *mos*nak, amelynek a szótárakban is szerepelnie kellene. Ez az értelmezés nemcsak Nepos (a 18–19. század egy másik kedvelt szerzője) megértéséhez jelenthet segítséget, de feltehetőleg Plutarchos is a *mos*t adja vissza ősi hazai „szokás”-sal (*Aem. Paul.* 6,8.), a nemzeti jellemzőt fedezve fel benne. De a „*nemzeti bélyeg*” természetesen egy magyar versben szerepel, amely a bosszús egek ostorairól tudomást nem vevő magyarokat ostorozza. Ez pedig már olyan felfogása a *mos*nak, amely természetesen (és messzire hatóan) nem veszi tudomásul – mert nincs szüksége rá – a dolgozatban felismerni vélt, Rómától elválaszthatatlan meghatározó jelentését.

A témában megjelent publikációk

Hegy W. György: Text and tradition. The case of Lykourgos, *Heorte*. (ed. Zoltán Nemes – György Németh) *HPS* 2. Debrecen, 1997. 37-49.

(Rec.) Alonso-Nuñez, José Miguel (2000), Die Archäologien des Thukydides, Xenia, Konstanzer Althistorische Vorträge und Forschungen 45, UVK, Konstanz. –*Acta Antiqua* 43, 2003, 496.

(Rec.) Byrne, Shannon N. / Cueva, Edmund, P., kiad. (1999), Essays in Honor of Anna Lydia Motto and John R. Clark, Wauconda, Ill. –*Acta Antiqua* 41, 2001, 412-413.

A köztársaság első két évszázada, in: Borhy László / Havas László / Hegyi W. György / Németh György (s. a.), Róma története. Osiris Kiadó, Budapest (megjelenés előtt)

Krähling Edit

Simónidés a kortársak és az utókor megítélésében

Doktori értekezés tézisei*

Dolgozatomban a Simónidés személye körül kialakult anekdotikus hagyományt vizsgáltam meg, és a modern interpretáció lehetőségeit ennek a hagyománynak a fényében. A hagyomány egyes elemei a későbbi századok során is újra meg újra felbukkannak a legkülönbözőbb műfajokban – a komédiától elkezdve a gyakorlati filozófiai értekezéseken keresztül egészen a tanmeséig –, sokszor eredeti jelentésükön jócskán változtatva vagy akár teljesen el is veszítve azt. Ennek az ókorban Simónidésről kialakult képnek két fő vonulata van: a pénzért mindenre hajlandó, gátlástalan, cinikus udvari költő alakja, illetve a bölcs Simónidés, aki uralkodók környezetében mint tanácsadó jelenik meg, és akinek bölcs mondásai válságos helyzetekben adnak megszívlelőiknek tanácsokat. Ez a kettősség Simónidés személyiségében alapvetően befolyásolta a modern filológiai kutatást; a szövegértelmezésből kiinduló mai értékelések is – kisebb-nagyobb finomításokkal természetesen – éppen e két, már az antikvitásban megfogalmazódott értékítélet mentén foglalnak helyet és osztják két táborra ma is a filológusokat, akik maguk is a – a költemények jelentős hányadnak elveszte miatt – a töredékekből magyarázzák az anekdotákat, azután az anekdotákból a töredékeket.

A Simónidés-testimoniumok vizsgálata során megpróbáltam a hagyomány egyes elemeit elkülöníteni egymástól, és ahol lehetett, megfejteni a folyamatot is, amiért és ahogyan ezek az elemek történetekké álltak össze. A legkülönösebb ennek az anekdotafüzérnek a kialakulásában és továbbélésében pedig éppen az, hogy az érdekes történetek csaknem teljesen háttérbe szorították magukat a költeményeket; így a kortárs kardalköltők corpusához képest a Simónidés-„életmű” fájdalmasan szegényes, teljes költemény egyetlen sem maradt ránk, pedig, amennyire a testimoniumokból kiderül, a VI-V. század fordulóján Hellas leg-sokoldalúbb költője valószínűleg Simónidés lehetett. Dolgozatomban megpróbálok arra is választ keresni, van-e, lehet-e valamilyen magyarázat arra, hogy a költeményeket nem, az anekdotákat azonban annál inkább olvasták. A Simónidés-kutatás a legutóbbi évtizedekig elsősorban a két leghosszabb töredékre, a platóni Prótagorasban ránk hagyott, a thesszáliai tyrannoszhoz, Skopashoz írt kardalrészletre, illetve az ún. Danaé-fragmentumra támaszkodott; ezek mellett néhány rövidebb, szintén melikus költeményből való töredék értelmezése adott munkát a filológiai kutatásnak. A XX. század kilencvenes éveiben azonban egyedülálló leletre bukkantak Egyiptom homokjában: Simónidés perzsa háborúkat megörökítő elégiáinak részletei kerültek elő, és ez az unikális leletegyüttes – noha egyelőre megválaszolhatatlan kérdések sorát veti fel – alapvetően befolyásolhatja a kutatás eddigi Simónidés-képét.

A pénzsóvár Simónidés

A költő személye körül kialakult hagyománynak ez a vonulata alapvetően kortárs forrásokból táplálkozik: Xenophanés, Timokreon és Pindaros megjegyzéseiből. A kardalköltészet mint műfaj alapvetően az arisztokratikus berendezkedésű polisz műfaja. A kardalköltő városról városra jár, megbízásra és fizetségért dolgozik, magát a megénekelte tyrannossal egyenrangúnak tartja. Viszonya a megbízójához a vendégbarátsághoz hasonlít, a kardal (és a megénekelte győzelem) értékét az érte kapott, a szó legnemesebb értelmében vett honorárium adja; mert mindkettő vendégajándék. Ezzel szemben áll a korábbi rhapsódos-típusú költő, aki szintén vándorol, de költeményeiért legfeljebb utólag remélhet valami juttatást, ha tetszést aratott velük. Így állandó anyagi kiszolgáltatottságban és szegénységben, de szellemi szabad-

* Eötvös Loránd Tudományegyetem. Ókortudományi doktori iskola.

ságban élhetett. Ennek a költőtípusnak a megtestesítője volt a rhapsódos és vándorfilozófus Xenophanés, aki Szicíliában feltehetőleg maga is találkozott Simónidésszel. Xenophanés a sportversenyeken szerzett dicsőség értékét, és így nyilvánvalóan az ebből élő költők művészetét is lebecsülte, és minden anyagi természetű megbecsülésnél többre tartotta szellemi szabadságát. Ő volt az első, aki egy későbbi scholion tanúsága szerint pénzsóvárnak nevezte Simónidést: elvi ellentétük ebben a megjegyzésben öltött testet, amely azután be is került a közgondolkodásba, hogy alapvetően meghatározza a későbbi Simónidés-képet.

Pindaros maga sem tagadja hogy pénzért költ, és későbbi scholiasták emiatt őrá is rásütik a pénzsóvár jelzőt. Ami miatt Simónidést ő is kritikával illeti, és ami miatt ellenségeskedésük köztudott volt, az elsősorban szakmai rivalizálás volt. Ennek a rivalizálásnak elsődleges oka, hogy valószínűleg nemcsak Szicíliában, ahová Simónidés késő öregkorában jutott el, hanem már jóval korábban, Thessaliában is ugyanazoknál a megbízóknál kerestek munkát és megélhetést. Emellett a költészethez való másfajta viszonyulásuk lehetett az, ami miatt magát Pindaros felsőbbrendűnek, költészetét pedig *sophianak* tartotta Simónidés, és annak unokaöccse, az ekkoriban szintén Szicíliában dolgozó Bakchylidés tanult mesterségéhez képest. Pindaros ellenszenve, és Simónidést illető megjegyzései jó tápot adtak a pénzsóvárság vádjának továbbélésére is.

Korábban, a perzsa háborúk idején Athénban dolgozó Simónidés Themistoklés környezetében is feltűnt. Ugyancsak Themistoklés barátjának mondhatta magát a rhodosi Timokreón, aki azonban, amikor perzsabarátsággal vádolták meg, csalódní kényszerült Themistoklés anyagi áldozatkészségében, és ettől kezdve költeményeiben – legalábbis a ránk maradtakban – nem szűnő vádakkal illette korábbi pártfogóját. Ezeket a vádakokat az utókor azután készséggel címezte Simónidésnek is, noha ő maga valószínűleg közvetlenül nem volt érintett a politikai természetű ellenségeskedésben, elannyira, hogy azután az Anthologia Palatinában Simónidés és Timokreón egymásnak adresszált epigrammáit olvashatjuk, amelyek valószínűleg jóval későbbi hamisítások.

A következő században, az ókomédia színpadán Simónidés már mint az öregkorában pénzért mindenre kapható költő típusa jelenik meg. Hogy a mindenkori költő és a mindenkori filozófus típusa ekkorra már kialakult, abban alighanem a szofisztika megjelenésének volt a legnagyobb szerepe; abban viszont, hogy ennek a költőtípusnak a megtestesítőjévé éppen Simónidés vált, a korábbi, más természetű ellenségeskedések mellett Aristophanés legszélesebb közönség előtt játszott komédiáinak is.

A pénzsóvár Simónidés-figura ettől kezdve anekdoták kedvelt szereplőjévé vált. Jellemvonásait sorra felfedezhetjük az első szofistákról fennmaradt történetek hősein is, hiszen a szofisták a bölcsességet – akár a kardalköltők a költészetet – pénzért művelték. A bölcsesség és a pénz viszonya ettől kezdve a görög – elsősorban athéni – gondolkodás egyik fontos kérdésévé vált; s az ehhez köthető történetekben a pénzsóvár Simónidés úgy jelenik meg, mint olyasvalaki, akinek a bölcsesség is csak akkor érték, ha van mit a tejbe aprítani.

A bölcs Simónidés

Hogy a későbbi hagyományban Simónidés mint bölcs is megjelent, és hogy az utókor a szofisták előfutárának tekintette, annak az okát nem kis részben abban kell keresnünk, hogy a legismertebb Simónidés-töredék a platóni Prótagoras c. dialógusban hagyományozódott ránk. Ez a tény mindjárt arra is felhívja a figyelmünket, hogy a bölcs Simónidésről olvasható megnyilvánulások egy részét – legalábbis a Platónéit – ironikusnak kell tartanunk; tekintettel arra, hogy Platón hogyan nyilatkozik a szofistákról, és milyen helyet jelöl ki a költészet számára ideális államában. A Simónidésnek tulajdonított két legismertebb bölcs mondás – *a költészet beszélő festészet és a festészet néma költészet*, illetve *a látszat úr az igazságon* – egyfelől a szofista, mindent relativizáló gondolkodás kifejezőiként értelmezhetők. A simónidési

költészet oldaláról közelítve meg e mondásokat, az első a Danaé-töredék költészetelméleti megalapozásának is tekinthető, a második pedig – a gátlástalan Simónidésről fennmaradt anekdoták fényében – a kardalköltészet feladatának is, amennyiben az epinikion az ünnepektől tartja fenn akkor is, ha az cselekedeteivel nem szolgált rá arra. A másik irány, amelybe Simónidést az antikvitásban sorolták, a hét bölcsről szóló hagyomány, amely szintén Platónra vezethető vissza és amely minden ironikus felhangot nélkülöz. Ami a hét bölcs közé sorolást a későbbi korok számára lehetővé teszi, hogy a Prótágoraszban fennmaradt töredék a hét görög bölcs egyikének, Pittakosznak tulajdonított bölcs mondással száll vitába; s ugyanilyen, Kleobulossal folytatott polémia bontakozik ki egy másik Simónidés-töredékben is. Ennek a hagyományképződésnek egy kései állomása az az Ailianosnál fennmaradt anekdota, amelyben Simónidés és a spártai Pausanias története a legismertebb görög bölcsről, Solónról, és a Lyd Kroisosról fennmaradt történetet visszahangozza.

A modern filológiai kutatás a töredékek elemzése alapján szintén arra a ma már közhelynek számító megállapításra jutott, hogy Simónidés a szofisták előfutára; s ahogyan az antikvitásban ambivalens volt a szofisták megítélése, ugyanúgy a modern filológiában is Simónidésé.

Simónidés alakja, minthogy egyesíti magában a hét bölcs és a szofisták vonásait, mintegy az összekötő generációt teremti meg közöttük.

Simónidés csodálatos megmenekülése

A Simónidésszel kapcsolatban fennmaradt legismertebb, és talán leggazdagabb utóéletű anekdota azt meséli el, hogyan menekült meg Simónidés a Dioskurosok segítségével, amikor egy lakoma alkalmával a társaságra omlott a krannóni palota mennyezete. A történet első említése Kallimachos egyik töredékében olvasható, és már itt összekapcsolódik a pénzsóvárság motívumával, de azzal a hagyománnyal is, amely Simónidést tekintette a mnémotechnika feltalálójának. A hagyománynak ez az eleme avval is magyarázható, hogy a szofistáknak mint szónokoknak nagy szükségük volt az emlékezőtehetségre; de alighanem azzal is, hogy Simónidés volt az első, akit szerte Görögországban utazó, a kardalköltészetet mesterséggé üző szakembernek tekinthettek, aki mellesleg a szofistákkal is kapcsolatba hozható.

A megmenekülés-történet talán az egyik legalkalmasabb arra, hogy minden kor és szerző a saját céljainak megfelelően alakítsa. Későbbi előfordulásai mind a római korból valók. Egy részük a mnémotechnika jelentőségének szemléltetésére használja, mint pl. Cicero és Quintilianus; Phaedrus egyik meséjében azonban a költő mint az istenek kegyeltje jelenik meg. Mindezek a motívumok kapcsolódnak össze az ezüstkori Valerius Maximus feldolgozásaiban egy másik, Simónidésről lábra kapott történet elemeivel, amely azt mesélte el, hogyan mentette meg a Simónidés által végtisztességben részesített halott szelleme a költőt a hajótöréstől. Ez a történet a hellénisztikus korban költészettani gyakorlófeladat témájává is vált. Ezekben a történetekben az egykori életrajzi vonatkozások teljességgel háttérbe szorúlnak; az egyes elemeket Valerius Maximus szabadon variálja, hogy a számára elengedhetetlenül fontos erkölcsi tanulságot kikerekíthesse a történetből. Ilyen erkölcsi tanulságot közvetítő mese hőisévé vált Simónidés, az utazó költő, Phaedrus egy másik meséjében is, amely az Arión-történettel mutat feltűnő rokonságot.

A Simónidés-anekdotakincs továbbélésének megokolása, miközben maguk a költemények szinte alig maradtak meg, nem könnyű feladat, és magyarázatunk csak feltevés lehet. Simónidés a VI-V. század fordulója legsokoldalúbb költőjének tűnik. Költészete nagy felkészültséget igénylő mesterség, a legfontosabb fórum pedig, ahol művészetével megjelenhetett, tyrannosok udvara volt. Gondolkodásában azonban már előkészítette az utat a szofisztika számára, amely bizonyos értelemben a tudás demokratizálódását jelentette. A perzsa háborúk idején ő az egyetlen lírikus költő, aki Athénban tartózkodik, ahol ekkortájt teremtőd-

nek meg a demokrácia feltételei és intézményei. Könnyen elképzelhető, hogy az átalakulóban lévő Athén már nem tudott mit kezdeni a kardalköltővel, mert nem tudott számára megfelelő szereplési lehetőséget nyújtani; a gondolataira azonban szüksége volt, hogy azokra a változásokra, amelyek a görög gondolkodásban végbementek, magyarázatot találjon. Az idejétmúlt kardalforma hanyatlásának pedig áldozatul eshettek maguk a költemények, hogy átadják a helyüket a Simónidést és a Simónidés-jelenséget az utókor számára sokkal jobban megmutató, könnyebben értelmezhető és – ami a legfontosabb – szabadon alakítható anekdotáknak.

Horatius és Simónidés

A megmenekülés-történetekhez kapcsolódva kell szót ejteni két Horatius-ódáról, amelyekben a közvetlen Simónidés-allúziót sejtette a XX. század eleji filológiai kutatás. Az Archytas-ódában ábrázolt helyzet (a végtisztességet kérő és kapó holt lélek megjelenése) a Simónidés neve alatt hamisított Anthologia Palatina-beli epigrammákkal és a megmenekülés-történetekkel mutat hasonlóságot. A történet azonban annyira elterjedt volt ekkor már, és a hajótörés annyira mindennapos élmény vagy félelem lehetett, hogy közös élettrajzi vonások alapján közvetlen Simónidés-utánzást feltételezni alighanem túlzás; sokkal inkább a korabeli gondolkodás közhelyeinek horatiusi újrafogalmazásával állunk szemben. Valószínűleg ugyanez a helyzet a második római óda esetében is, amely két Simónidés-sor latin fordítását tartalmazza. Az eredeti görög simónidési sorokról semmi többet nem tudunk, szövegkörnyezetükből kiragadva, mindenfajta bővebb utalás nélkül maradtak ránk; hogy egyetlen költeményben származtak-e eredetileg is, hogy ez a költemény pontosan miről és hogyan szólt, lehetetlen megállapítani. Azt feltételezni pedig, hogy a második római óda értelmezését annyira megnehezítő háromosztatú szerkezet egy elveszett simónidési, az erényről szóló költemény asszociációs sorát követi, és a fennmaradt töredékekből a feltételezett simónidési eredetit összeállítani, bizonyíték híján a fantázia termékének tekinthető. Horatius, amikor a *virgines puerique* tanítójaként lép elénk a római ódáiban, valószínűleg nem egyetlen példaképre támaszkodott, amikor az erényes élet mindenki számára megélhető lehetőségeit kutatta.

Az „édesszavú” Simónidés

A Simónidés stílusáról szóló antik híradások – szemben a bölcsességével és pénzsóvárságával foglalkozó anekdotákkal – teljesen egységes képet mutatnak. Ez az a területe a testimoniumnoknak, amelyeknek az értékelésénél a legkevesebb támpontra vagyunk utalva, tekintettel arra, hogy műveinek jelentős része elveszett.

A legelső utalás a tarkadalú Simónidésre Theokritostól, a XVI. idillből való; és ezt a megnyilatkozást pusztán a Simónidés stílusról valló megjegyzésnél mindenképpen többnek kell tartanunk. A III. században a syrakusai udvarban dolgozó Theokritos a költészet megváltozott feladatairól, a közönség és a költő viszonyáról gondolkodik az egyetlen, II. Hierónhoz szóló költeményében. Az akkori olvasó számára nyilvánvaló Simónidés-allúziók és egy, Simónidés pénzsóvárságához kötődő anekdotára való utalás nem nélkülözi a Simónidésnek, de még inkább II. Hierónnak szóló ironikus felhangokat, amikor Theokritos tarkadalú elődjéről beszél, akit, ha nem is mindig voltak méltók a dalra az urai, de legalább meghallgatták és megfizették. Theokritos a költészet feladatait kutató programversében, ahogy a kutatók legtöbbször újabban értékeli a költeményt, a maga egzisztenciális nehézségeire is megpróbálja a megoldást megtalálni. A költemény pedig arról tanúskodik, hogy a Simónidés köré szövődött anekdotafüzér mennyire élő anyag volt a hellénisztikus kor számára is.

A tarkadalú jelző az értékelések másik csoportjában összekapcsolódik a kardalköltészetben Pindaros óta meglévő, de Simónidés által teljesen kibontott, a műfaj esztétikai elveit szemlél-

tető méh- és méz-metaforával, amely azután később már Simónidés stílusára vonatkozik. A nevével összefonódott műfaj, a gyászdal nemcsak Catullus, de a későbbi századok stíluselméletei szerzőinek elismerését is kivívta, akik elsősorban a *pathos* felkeltését tartják stílusa legfőbb erényének, és mint a csiszolt stílus képviselőjét tartják számon, de a szavak választásában és összefűzésében megnyilvánuló találékonysága miatt is dicsérik. A modern filológia elsősorban a Danaé-fragmentumra támaszkodva ugyanezeket tekinti stílusa legfőbb erényének; s ha az *ut pictura poesis* – elvet nem a filozófia, hanem a költészetelmélet oldaláról közelítjük meg, legfőbb bizonyítékát éppen tőle, ábrázolásának képszerűségétől kapja.

A gyászdaltöredékeknek a stílusa a pindarosi kardalokhoz képest különösen egyszerű, jelzőtlen-díszítetlen, és Simónidés másutt is kitűnik letisztult fogalmazásával. Elképzelhetőnek tűnhet, hogy a sokszor játékosnak is tartott költő azért alkotta gyászdalait ebben az élőbeszédet jobban idéző és világosabban követhető stílusban, hogy azok az arisztokratikus világ tüntével egyre szélesebb kör előtt válhassanak érthetővé és élvezhetővé.

A mai Simónidés

A modern filológia Simónidés-ítéletei a töredékekből, elsősorban a Prótagosban fennmaradt, Skopashoz címzett enkómionból indulnak ki. Az elemzések két csoportra oszthatók: vannak, akik szerint a simónidési költeményből semmilyen következtetést nem vonhatunk le arra nézve, hogy Simónidés maga mit gondolt az erényről, hanem a platóni dialógusba beillesztett töredék egyedüli célja, hogy általa bemutassa a szofista érvelési módszert, és Simónidést így Prótagorasszal és Prodikosszal állítsa egy sorba. Ez az értelmezés a Skopasnak címzett költeményt valamilyen, a tyrannos által elkövetett bűn mentegetéseként, fizetségért írt kardalnak tartja; ezáltal a költőt az antik ítéletek egyik vonulatába sorolja, és gátlástalan pénzhajásznak állítja be. Az értelmezések másik csoportja nemcsak ebből a töredékből, hanem néhány másiktól is megpróbálja Simónidés erényfelfogását bemutatni. Az ezt képviselő filológusok egyetértenek abban, hogy a töredékből egy újfajta erényfelfogás bontakozik ki, amely a születési előjogokon nyugvó, illetve a tökéletességre törekvő erény helyett a sókratészi cselekvő erény felé készíti elő az utat. Az abszolút erény elérésének lehetetlensége miatt a relatív erény (minden, amibe rossz nem keveredik) az elérendő cél. A tökéletességről való lemondást egyesek a sorsnak és a halálnak alávetett, az emberi művek veszendőségét hirdető pesszimizmus jeleként értékelik, mások a saját korlátait felismerő, de azokon belül kiteljesedett életet élni tudó, embertársai iránt is elnéző és megbocsátó embert látják Simónidésben.

A Simónidés-filológiának és a megítéléseknek ezt az éles kettősségét alighanem azzal lehet magyarázni, hogy Simónidés maga is két világhoz tartozott egyszerre: gondolatai és stílári újdonosságai már a szofista gondolkodás előfutárává tették, de a kardal, amelynek egyik legjelentősebb művelője volt, még az arisztokratikus világhoz kötötte. Az erényről vallott, világos és érthető stílusban megszólaló kardalai, úgy tűnik, a lehető legszélesebb közönséghez kívántak szólni; ugyanakkor éppen a kardalforma és előadási körülményei tették lehetetlenné, hogy a polis közönsége befogadhassa őket. A relatív erény hirdetése, és a feltételezett pénzhajászás mögött alighanem Simónidés személyes sorsának ambivalens, feloldhatatlan feszültségét is kell látnunk.

A legújabb Simónidés

Simónidés helykeresésének és egyszerre mindenhová és sehová sem tartozásának bizonyítékaként kell értékelnünk a legutóbb előkerült, a Simónidés-filológiában döntő jelentőségű elégiatöredékeket. Simónidés a görög-perzsa háborúk győzelmeinek ünnepeire több költeménnyel is előállt, ezekről azonban egyetlen töredéken kívül mindeddig csak a testimoniumokból tudunk. A töredékek több költemény darabjai, feltehetőleg egy elégikus Simónidés-papirusz morzsalékai. A leghosszabb, mintegy 45, nagy biztonsággal rekonstruál-

ható sor a Plataiainál vívott csata győzelmére készült elégiából olvasható. A költemény egyelőre megoldhatatlan problémákat vet fel. Tisztázatlan, hogy győzelmi ünnepre vagy pedig lakomaközi előadásra szánta-e. Ha pedig győzelmi ünnepre készült, akkor versenydarab volt-e, vagy pedig valaki felkérésére, megrendelésre készült. Ez a kérdéscsoport magával hozza azt a másik problémát is, hogy vajon kiemelt szerepet kapott az elégiában egyetlen polis és hadvezére (Spárta és Pausanias, a feltételezett megrendelő), vagy pedig minden, a vállalkozásban részt vevő görög városnak egyforma teret és figyelmet szentelő, pánhellén szemléletű költeménnyel van dolgunk. A kutatás általában az elbeszélő elégia mellett foglal állást a skolionnal szemben, de a versenydarab illetve a megrendelés tekintetében már megszlanak a vélemények.

Nemcsak az előadás körülményei, hanem a költemény stiláris jegyei is egy sor kérdést vetnek fel. A legfontosabb megfigyelés, hogy Simónidés a korábbi műfajokból és elődöktől (az eposzból, az elégiából; Homérostól, Mimnermostól, Tyrtaiostól) kölcsönzött elemeket szokatlanul ötvözi, olyanformán keverve a műfajokat, ami már-már a hellénisztikus költészetet idézi.

A költemény töredékessége miatt egyelőre megoldatlan kérdések egyetlen dolgot mindenesetre pontosan jeleznek. A fejlődő demokrácia idején Athénban időző Simónidés a megfelelő műfajt és hangot, stílust keresi, amellyel magát az elődökhöz képest meghatározhatja és amellyel a legnagyobb közönséget szólíthatja meg. A görög-perzsa háborúk végeztével azonban alighanem nem volt többé alkalom számára, hogy itt maradjon, mert ha megrendelésre dolgozott, akkor szembesülnie kellett azzal, hogy megrendelőinek csillaga leáldozott; ha pedig versenyre készítette a darabot, akkor azzal, hogy a múzsai megméretés igazi szereplőjévé Athénban hamarosan a drámaköltő válik.

KONFERENCIA

Classica – Mediaevalia – Neolatina II.

címmel konferenciát szervezett a Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai Tanszéke 2004. május 11–12-én. A konferencia előadásai:

Classica

- Gesztelyi Tamás: A 65 éves Havas László köszöntése.
 Török László: Kép és képtisztelet a késő antik Egyiptomban.
 Thomas Köves-Zulauf: A Múzsza csókja.
 Adamik Tamás: Az alakzat Quintilianusnál.
 Takács László: *Az Epistulae morales* mint történeti forrás.
 Gesztelyi Tamás: Hagyománytisztelő – hagyománytípró Septimius Severus.
 Maróth Miklós: Alexandros és az arab királytükör.

Mediaevalia

- Darkó Jenő: Sztyeppe népek
 Havas László: Szent István *Intelmeinek* tervezett kritikai kiadása.
 Vizkeleti András: A Leuveni Kódex előzetes bemutatója.
 Madas Edit: A Szent László *Sermo*-k tervezett kritikai kiadása.
 M. Nagy Ilona: Tanulmányok a *Szent Margit Legendához*.
 A. Molnár Ferenc: Részletek a *Halotti Beszéd* és az *Ómagyar Mária-siralom* magyarázatából.
 Sarbak Gábor: *Miraculi Sancti Pauli*.

Neolatina

- Szabadi István: Sinai Miklós és az ókortudományok.
 Tegye Imre: A teljes latinság középszótárának terve.
 Szörényi László–Kecskeméti Gábor: A 2006-os budapesti neolatin konferencia és a 2005-ös debreceni előkonferencia tervei és állása.

Az élő antikvitás

címmel 2004. május 27–29-én rendezte meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem a VI. Magyar Ókortudományi Konferenciát.

Az előadások a következő szekciókban hangzottak el: Nyelvészet, Dráma és színház, Filozófia, Regény, Költészet, Költészet és próza, Jog, Fordítás, Latin az újkorban és ma, Patrisztika, Líra és epika, Mitológia, Képzőművészet, Film és zene, Kultúrtörténet.

2006-ban a Debreceni Egyetem rendezi meg a VII. Magyar Ókortudományi Konferenciát.

Németh György

A Magyar Patrisztikai Társaság IV. konferenciája 2004. június 24-26.

Negyedik alkalommal tartotta meg tudományos konferenciáját a Magyar Patrisztikai Társaság „és emberré lett”. Az *európai emberkép keresztény gyökerei* címmel Kecskeméten, a Piarista Rendház és Iskola Dísztermében. A konferencia keretében a következő előadások hangzottak el:

Június 24.

Baán István: A romolhatatlan Krisztus: halikarnasszoszi Julianus antropológiájának néhány vonása (nyitóelőadás)

Kránitz Mihály: A Diognétosz-levél emberképe

Sivadó Csaba: Néhány neopatrisztikus szerző antropológiájának patrisztikus vonatkozásai

Peres Imre: Az apostoli atyák krisztológiája

Pesthy Monika: „és alkottál számára egy másik teremtményt, hogy harcoljon vele”. Az ellenség a szír Tamás-aktában

Dózsa László: Krisztus mint főpap Alexandriai Kelemen műveiben

Adamik Tamás: Tertullianus a lélek részeiről. De Anima 16,1-2

Rászlai Tibor: „... a Fiú arkhéja”

Június 25.

Nagy Levente: A visszajáró holtak típusai Tertullianus De Animájában és a kora császárkori irodalomban

Kendeffy Gábor: Az apologetika célközönsége Lactantius Divinae Institutiones c. művében

Takács László: Seneca bölcse - Hieronymus szentje

Puskely Mária: Nino, Georgia apostola

D. Tóth Judit: Dichotómia vagy trichotómia? Test, lélek és szellem kapcsolata Nüsszai Szent Gergely antropológiájában

Frenyó Zoltán: A hazugság és az emberi természet Szent Ágoston gondolkodásában

Németh Béla: Prudentius emberképéhez

Boudewijn de Handschutter: The Discussion about the Soul in some Nag Hammadi Writings

Luft Ulrich: Teremtés két lépésben

Spät Eszter: A bűnbeesés történetének gnosztikus értelmezése és a kurd jezidik mitológiája

Perendy László: Athénagorasz, a filozófus. A keresztény antropológia kezdetei

Június 26.

Heidl György: A személy „kizökkentése” a világegyetemből, vagy a platonizmus kizökkentése a kereszténységből? Megjegyzés Peter Brown Ágoston-értelmezéséhez

Kormos József: Boëthius és a Khalkedoni Zsinat az emberi természetről

Orosz Athanáz: Az elidegenült és a Krisztus-testbe integrálódott test Szent Maximosznál

Boros István: Az ember őállapota az ókori hagyományban és a modern teológiai, filozófiai antropológiákban

Földvári Sándor: „A szeretet kötele” - az egyetemes zsinatok korának teológiája racionalista köntösben: görög katolikus gondolkodók a felvilágosodás korában

Somos Róbert: Patrisztikus örökség Pauler Ákos filozófiájában

Havas László: A regnum Hungariae beilleszkedése a corpus Christibe

Terdik Szilveszter: Az Ádám teremtését ábrázoló szicíliai mozaikok ikonográfiai sajátosságai

Tóth Péter: „Támadj, Gábiel, és küvetségöm te viseljed”. Egy dramatikus angyali üdvözlés és patrisztikus gyökerei

Vattamány Gyula: A kereszténység és a judaizmus mint „politeia” Aranyszájú Szent János Adversus Iudaeos beszédeiben

Majorossy Imre: Andreas Capellanus, a kifelejtett egyházatya
 Rihmer Zoltán: A patrisztikus forrásanyag az elmúlt 25 év szentszéki iratanyagában
 Zárszó: Nemeshegyi Péter

A Társaság június 25-én este tartotta közgyűlését, amelyen elhangzott a 2003/2004-es akadémiai évről szóló titkári beszámoló, amelyet az alapszabály értelmében a Társaság honlapján (<http://mpt.org.hu>) közzétesznek. Sor került az új vezetőség megválasztására.

Elnök: Baán István

Elnökség: Bugár István, Heidl György, Kendeffy Gábor, Nemeshegyi Péter, Perendy László

Titkár: Majorossy Imre

Pénztáros: Frenyó Zoltán

Számvizsgáló bizottság: R. Bartók Gertrúd, Dósa Attila, Somos Róbert.

Nemeshegyi Péter atyát tudományos munkásságáért és a Társaság létrejöttében, indulásában szerzett érdemeiért a Közgyűlés örökös tiszteletbeli elnökké, Robert Markus professzort pedig tudományos munkásságának elismeréseként tiszteletbeli taggá választotta.

A három napos program befejezéseként fórumra került sor, ahol a már létező, illetve tervezett kiadványokról, fordítási tervekről tájékoztatták egymást a Társaság tagjai. Javaslatok hangzottak el a jövő évi konferencia témáját illetően is.

A zavartalan együttgondolkodásért a fő szervezőket, Kendeffy Gábort és Majorossy Imrét, a kitűnő ellátásért pedig mindenekelőtt Czeglédy Zsolt SchP házfőnököt illeti köszönet.

D. Tóth Judit

Egyiptológus Doktoranduszok Konferenciája

2004. szeptember 30.

Budapest, ELTE BTK

Az ELTE BTK Ókortudományi Intézet Egyiptológia Tanszékén konferencia került megrendezésre, melyen a Történelemtudományi Doktori Iskola Egyiptológia Programjának hallgatói ismertették kutatási eredményeiket. A 30 perces előadásokat 10 perces vita követte, így lehetőség nyílt kérdések, hozzászólások megfogalmazására is. Ilyen jellegű konferencia megszervezése első ízben történt a szakterületen, de a kezdeményezés remélhetőleg hagyományt fog teremteni a magyarországi egyiptológiában, állandó tudományos fórumot biztosítva a fiatal kutatók bemutatkozására.

Az előadások:

Fazekas András: A hadifogság státuszának kérdése a XVIII. din. forrásai alapján

Lassányi Gábor: A Keleti sivatag és Thebais a késő antikvitásban

Vértes Krisztián: Tradíció és modernitás az egyiptomi falfestmények dokumentálásában

Farkas Cintia: A fáraókor hajómodellek és a muzulmán sejkek közötti összefüggések

Egedi Barbara: A kopt mondat szerkezete: régi válaszok helyett új kérdések

Ötvös Csaba: Két gnosztikus traktátus viszonya

Irsay-Nagy Balázs János: Három félmondat a Rosette-i kőről

Horváth Zoltán: Heqet temploma és egy különös levél Illahunból

Gulyás András: Újbirodalmi templomok és himnuszok

Egedi Barbara
 doktorandusz hallgató

INTERANTIK

E rovatunkban az antikvitás és a modern informatika kapcsolatával foglalkozunk. Igyekszünk e témában praktikus információt is nyújtani.

Kerepeszki Róbert

JSTOR – The Scholarly Journal Archive ókortudományi gyűjteménye

<http://www.jstor.org>

Minden bizonnyal számtalan kutatóban, hallgatóban vagy a különböző tudományterületek iránt hobbi szinten érdeklődő internet-felhasználóban felmerült már az igény, hogy szakirodalmat gyűjtsön tanulmányához, kutatásához vagy ismereteinek szélesítéséhez a világhálón. Ehhez nyújt segítséget a JSTOR, mely a különböző tudományterületeken megjelent angol nyelvű folyóiratok gyűjteménye. Az oldal szerkesztőinek határozott célja, hogy létrehozzák és fenntartsák a fontos tudományos folyóiratok archívumát, és a lehető legszélesebb körben hozzáférhetőséget biztosítsanak ehhez, illetve hogy feloldják azon könyvtári problémákat, melyek ezeknek a folyóiratoknak a beszerzési nehézségeiből adódnak. Az ötlet hasznos, a megvalósítás érdekes, hiszen a JSTOR-adatbázisban a folyóiratok számainak és oldalainak nagy felbontású, szkennelt képeit találhatjuk, tehát abban a formában olvashatjuk a tanulmányokat, cikkeket, ahogy eredetileg megszerkesztették, nyomtatták, és illusztrálták.

A JSTOR számtalan tudományterületet ölel fel: helyet kapott benne a gazdasági, pénzügyi, filozófiai, botanikai, szociológiai, politikatudományi és más egyéb disciplinák mellett a történettudományi, történelmi, archeológiai (*Archaeology*) és ókortudományi (*Classical Studies*) folyóiratok is. Én most az utóbbiak elérhetőségének bemutatására törekszem.

Az oldalra lépve (*<http://www.jstor.org>*) egy könnyen kezelhető, öt pontból álló menüvel találkozunk. Ezek:

Search (Keresés)

Browse (Böngészés)

About JSTOR (Minden a JSTOR-ról)

Participation Info (csatlakozási, illetve hozzáférési információk, mivel a JSTOR-ban való keresés és az onnan való letöltés nem ingyenes)

Demo (a használatot könnyítő menüpont)

Az oldal keresőprogramja meglehetősen pontos és hatékony. Mindenek előtt a tudománykört kell kiválasztanunk és kijelölnünk a terjedelmes listából, és eztán kereshetünk egy vagy két szóra, kifejezésre, szókapcsolatra a teljes szövegben, a képalírásokban, címekben, illetve tartalmi összefoglalókban, de cím és szerző szerint is megtehetjük ugyanezt. Ennek az oldalnak az alján egy kis gördítő menü segítségével azt is kiválaszthatjuk, hogy a program milyen eredményeket jelenítsen meg:

Highest Scoring (a legpontosabb találatok),

Most Recent (időrendileg lehető legfrissebb találatok),

Oldest (legrégebbi találatok).

A *Browse* menüpontra kattintva olyan listát kapunk, melyben tudományterületekre csoportosítva böngészhetünk az adatbázisban meglévő folyóiratok között. Az ókortudományi linkben (*<http://www.jstor.org/browse#Classical+Studies>*) 12 folyóirat található, melyek a következők:

- American Journal of Archaeology* (1897-1998 közötti számai)
American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts (1885-1896)
American Journal of Philology (1880-1995, és linkek legfrissebb, azaz az 1996-2004 közötti számok tartalmához)
Britannia (1970-2000)
Classical Philology (1906-2002)
Classical Quarterly (1907-1998)
Classical Review (1887-1998)
Greece & Rome (1931-1998)
Harvard Studies of Classical Philology (1890-1999)
Hesperia (1932-2000)
Journal of Hellenic Studies (1880-1998)
Journal of Roman Studies (1911-2000)
Transactions of the American Philological Association (1974-2000, és linkek legfrissebb, azaz a 2001-2004 közötti számok tartalmához)
Transactions and Proceedings of the American Philological Association (1897-1972)
Transactions of the American Philological Association (1869-1896)

Az egyes folyóiratok címére kattintva jutunk el az adott kiadvány számainak listájához, majd onnan azok tartalmához. A tanulmányok címe (erre kattintva azonnal olvashatjuk a cikket), oldalszáma és szerző alatt találjuk a nyomtatást és a letöltést biztosító link. A letöltés formátuma lehet *pdf* (ezen belül is két fajta letöltést választhatunk: *High Quality*, azaz nagyobb fájlméret jobb felbontással, vagy *Economy*, azaz „gazdaságos” letöltés kisebb fájlmérettel és gyengébb minőségű felbontással), *tiff* vagy *PostScript* LINUX-hálózat esetében.

A régészeti csoportban több átfedést találunk az ókortudományi szekció folyóirataival. Így az *American Journal of Archaeology*, *Britannia*, *Hesperia*, *Journal of Hellenic Studies*, *Journal of Roman Studies* mellett helyett kapott az archívumban az *American Antiquity* (1935-1998), *Archaeological Reports* (1954-1999), *Journal of Field Archaeology* (1974-2000), *Journal of Near Eastern Studies* (1942-2002), *American Journal of Semitic Languages and Literatures* (1895-1941), *Hebraica* (1884-1895), illetve a *World Archaeology* (1969-2000) számai.

Fontos megemlíteni, hogy a JSTOR nem tartalmazza az említett folyóiratok legfrissebb számait, hiszen azok még kereskedelmi forgalomban kaphatók, azonban az oldal folyamatos fejlesztés és bővítés alatt áll, így éves frissítéssel elérhetjük a korábbi számokat.

SZIGORÚAN TITKOS KIADVÁNYOK

E rovatban olyan ókori tárgyú – elsősorban egyetemi és múzeumi – kiadványokat ismertetünk, amelyek valamilyen oknál fogva észrevétlenek, vagy méltatlanul kevésbé ismertek maradtak a szélesebb szakmai nyilvánosság előtt. E kötetek tehát nem valamiféle cenzúra tiltása, hanem az információhiány miatt váltak „titkossá”. Célunk az, hogy e kötetek terjesztését adataik pontos közlésével, elősegítsük. Ezúton is kérjük kollégáinkat, hogy megjelent szakmai kiadványaikról adjanak lapunkban tájékoztatást pontos, de rövid tartalmi ismertetés keretében. Számítunk minden megjelent tanulmánykötet, monográfia, disszertáció, emlékkönyv és fordítás ismertetésére. Természetesen nem csak az egyetemi kiadványokra hívjuk föl szívesen a figyelmet. Tekintettel a hazai, meglehetősen kaotikus, könyvkiadói viszonyokra és a könyvterjesztés gyengélkedéseire, előfordulhat, hogy hivatásos könyvkiadók kiadványai is elkerülik az érdeklődők figyelmét. Kérjük a szerzőket, fordítókat és szerkesztőket, használják ki a lapunk által nyújtott segítséget. Minden ókori tárgyú kiadványt térítésmentesen ismertetünk. Az ismertetések célja az információ közzététele, nem az értékelés. Kívánatos lenne, ha a bemutatást írók azt is megadnák, hogy a megrendelők pontosan kihez fordulhatnak (*kiadó, terjesztő, ISBN szám, oldalszám, név, cím, telefonszám*), és a kiadvány *mennyibe kerül*. Szerkesztőségünk ezúton mond köszönetet mindazon kiadóknak és szerzőknek, akik publikációikat eljuttatták hozzánk, lehetővé téve, hogy megismertessük azokat olvasóinkkal (Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszék, 4010 Debrecen, Egyetem tér 1.).

A rovatot összeállította Németh György

Acta Antiqua et Archaeologica 28, 2004. Szerk. Wojtilla Gyula és Felföldi Szabolcs.

A kötet tartalma: Básti Ágnes: *A sálá az Atharva-védában* (Megjegyzések és felvetések) 3. Felföldi Szabolcs: Stein Aurél és a belső-ázsiai kharostí dokumentumok. 19. Hoffmann Zsuzsanna: Cicero az *augurium*ról. 43. Székely Melinda: Taprobané, a gyöngysziget. 57. Ullrich Balázs: A mágia és a hatalom összeütközése I. Valentinianus idején. 75. Wojtilla Gyula: Arthaszásztra 5, 2: interpretációs lehetőségek. 95–110.

Adamik Tamás: A római irodalom. In: Madarász Imre (szerk.): 21. századi enciklopédia. Világirodalom. Pannonica Kiadó, Budapest, 2004. 486 old. ISBN 963 9252 85 9. Ára 3990 Ft. 34–54. old. A kötet tartalmazza az alábbi klasszikus arcképeket is: Cicero 267–270, Horatius 303–305, Livius 313–316, Lucretius 316–318, Plautus 334–336, Seneca 351–354, Tacitus 365–367, Vergilius 372–374.

Albrecht, Michael von: A római irodalom története. II. Ford.: Tar Ibolya. Balassi Kiadó, Budapest, 2004. 1514 old. ISBN 963 506 574 4, ISBN 963 506 524 8 ö. Ára 4500 Ft.

Alföldi András: Magyarország népei és a Római Birodalom. Keletmagyarország a római korban. Szerk.: Patay-Horváth András – Forisek Péter. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2004. 199 old. ISBN 963 9580 05 8. Ára: 1900 Ft.

Bácsfi Diána: Aranykormítoszok és visszatérés. Vallástörténeti tanulmányok. Fialat Írók Szövetsége, Budapest, 2003 (2004). 166 old. ISBN 963 8636 8 2. Ára 1600 Ft.

- Brown, Peter: Szent Ágoston élete. Ford. Sággy Marianne.** Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 614 old. ISBN 963 389 298 8. Ára 3800 Ft.
- D. Magyar Imre: Antikolás. Athén. Művelődéstörténeti fecsegések.** Korona Kiadó, Budapest, 2004. 225 old. ISBN 963 9589 28 4.
- Goldsworthy, Adrian: A római hadsereg története. Ford.: Endreffy Loránd.** Alexandra, Pécs, 2004. 224 old. ISBN 963 368 748 9. Ára 7999 Ft.
- Grüll Tibor: Kőbe vésett emlékezet. Késő-antik zsinagógák feliratai.** József Műhely Kiadó, Budapest, 2004. 194 old. ISBN 963-9134-94-5. Ára 1790 Ft.
- Hajdu Péter: Már a régi görögök is. Tanulmányok az antik hagyományról.** Balassi kiadó, Budapest, 2004. 188 old. ISBN 963 506 571 X. Ára 1400 Ft.
- Kovács Péter–Fehér Bence: Fontes Pannoniae Antiquae II. Pannonia története Kr. U. 54-től a markomann háború kitöréséig (166).** Károli Egyetemi Kiadó, Károli Gáspár Református Egyetem BTK Ókortörténeti Tanszéke, Budapest, 2003. 216 old. ISBN 963 8392 63 0. Ára 2500 Ft.
- K. Palágyi Sylvia: Római kori világítóeszközök a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményéből.** Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2002. 50 old. ISBN számát nem tüntették fel. Ára 670 Ft.
- K. Palágyi Sylvia: Római kori lószerszám- és járomveretek a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményéből.** Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2003. 35 old. ISBN számát nem tüntették fel. Ára 990 Ft.
- Lancel, Serge: Szent Ágoston. Fordította Kamocsay Ildikó.** Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004. 941 old. ISBN 963-07-7488-7. Ára 4500 Ft.
- Madarász Imre: Vittorio Alfieri életműve felvilágosodás és romantika között.** Hungarovox Kiadó, Budapest, 2004. 517 old. ISBN 963 9292 80 X. Ára: 2700 Ft.
- Miller, J. Maxwell – Hayes, John H.: Az ókori Izrael és Júda története. Ford. Erős Ágnes.** Studia Orientalia. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2003. 498 old. ISBN 963 9296 77 5.
- Németh György: Az ókori görög irodalom. In: Madarász Imre (szerk.): 21. századi enciklopédia. Világirodalom.** Pannonica Kiadó, Budapest, 2004. 486 old. ISBN 963 9252 85 9. Ára 3990 Ft. 11–33. old. A kötet tartalmazza az alábbi klasszikus arcképeket is: Aischylos 245–247, Aristophanés 248–250, Démosthenés 275–277, Euripidés 282–284, Hérodotos 299–300, Homéros 300–303, Plutarchos 336–338, Sapphó 361–363, Sophoklés 363–365.

Plafonds et voûtes a l'époque antique. Actes du VIIIe Colloque international de l'Association Internationale pour la Peinture Murale Antique (AIPMA) 15-19 mai 2001 Budapest – Veszprém sous la direction de László Borhy (avec la collaboration de Sylvia Palágyi et de Myrtil Magyar). Pytheas Kiadó és Nyomda, Budapest, 2004. 420 old. ISBN 963 740 834 7. Megrendelhető: Pytheas Kft. H-1221 Budapest, Ady Endre út 71; e-mail: pytheas@pytheas.hu

Ritoók, Zsigmond: Griechische Musikästhetik. Quellen zur Geschichte der antiken Musikästhetik. Studien zur klassischen Philologie. Band 143. Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main, Berlin, 2004. 711 old. ISBN 3-631-52210-X.

Sic Itur ad Astra 15, 2003/2–3.

A kötet az OTDK-n helyezést elért történelmi tanulmányok teljes szövegét tartalmazza. Az alábbi négy írás ókori vonatkozású: Niederreiter Zoltán: Egy újasszír fogadalmi és rangjelölő jelvény. 25–74; Csabai Zoltán: Egy babiloni magánarchivum házbérleti szerződése. 75–108; Bajnok Dániel–Pataricza Dóra: „...Hirdesd ki az ezernevű Isis titkait...” Egy titkosírással írt mágikus papirusz két töredékének elemzése. 109–142; Németh András: Az Egyetemi Könyvtár Cod. Lat. 20. számú kódexének új vizsgálata és a benne szereplő Phalarisz-levél fordítása. 143–174.

Seneca prózai művei II. Fordította és a jegyzeteket írta Bollók János, Kopeczky Rita, Kovács Mihály, Szőke Ágnes, Takács László. Szenzár Kiadó, Budapest, 2004. 851 old. ISBN 963 86369 3 9. Ára: 4600 Ft.

A kötetben helyet kapott a magyarul eddig még kiadatlan A boldog életről (Bollók János–Takács László, 265–296), A visszavonultságról (Takács László, 297–306), A jótéteményekről (Bollók János–Takács László, 307–499), a Természettudományos vizsgálódások (Kopeczky Rita, 501–698) és a Töredékek (Takács László, 699–750). <http://www.szenzar.budo.hu>

Szophoklész drámái. Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Bolonyai Gábor. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 471 old. ISBN 963 389 619 3. Ára 3680 Ft.

Tulok Magda – Makkay János: Angol–Magyar és Magyar–Angol régészeti kifejezések szótára. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2004. 367 old. ISBN 963 8477 78 4. Ára 5000 Ft.

Vida Gábor: Görög mitológia. Változó világ 44. Press Publica, Budapest, 2004. 128 old. 740 Ft.

Zsidi Paula (szerk.): Orvoslás Aquincumban – Medical Practice in Aquincum. BTM Aquincumi Múzeum, Budapest, 2004. 40 old. ISBN 963 9340 37 5.

HÍREK

Az MTA Debreceni Területi Bizottságának Epigraphikai Munkacsoportja 2004. november 26-án rendezi az V. Epigraphikai Kerekasztalt *Állam és jog az antik feliratokon és papiruszokon* címmel.

Helye: MTA Debreceni Területi Bizottság Székháza (4032 Debrecen, Thomas Mann u. 49.)

Tervezett program:

Gedeon Magdolna (Miskolc): Egy kocsihajtó sírfeliratának jogi vonatkozásai

Havas László (Debrecen): Philodemos és az ideális királyság

Jakab Éva (Szeged): Szerződések a gabona fuvarozásáról Egyiptomban a Kr.u. I-III. században

Kató Péter (Debrecen): Az acháj szövetség döntése Spárta és Megalopolis vitájában

Kovács Péter (Budapest): A „ius trium liberorum” egy adonyi felirat alapján

Péter Orsolya (Miskolc): Az anyakönyvi nyilvántartás a régi Rómában

Rihmer Zoltán (Budapest): A principatus kori császári rendeletek szövegproblémái a skaptoparai felirat tükrében

Sipos Flórián (Debrecen): Roma Aeterna

Szabó Ádám (Budapest): Az apulumi locus

Szabó Béla (Debrecen): A XII táblás törvények historiográfiája

Kérjük kedves szerzőinket, hogy PhD tézisüket lemezen és nyomtatott változatban is küldjék el címünkre, az alábbi adatokat is feltüntetve:

- A doktori iskola pontos megnevezése
- A témavezető neve és egyetemi/kutatói beosztása
- A disszertáció angol nyelvű címe

Bulletin of Ancient Studies

No. XIV.

Editor-in-Chief: György Németh

Editor: Péter Forisek

The aim of this periodical is to create a lively forum for all sorts of activities and communications in the field of ancient studies. This field is extremely broad: we look forward to communications from classical philologists, historians, linguists, archaeologists, orientalists and everyone else concerned with ancient studies in Hungary. We do not intend to be a scholarly periodical of a classical fashion, rather an open forum and news bulletin of classical scholars and students in Hungary.

Contents of the present number:

New Generation (The abridged versions of four PhD dissertations)

Forisek, Péter: Censorinus and his work ' <i>De die natali</i> '	3
Gradvohl, Edina: Soranus' <i>Gynacology</i>	9
Hegy, W. György: Mos and res publica. Roman Historiography and Political Thinking	15
Krähling, Edit: Simonides, as judged by contemporaries and past time	20

Conference

Németh, György: Classica – Mediaevalia – Neolatina II.	26
Németh, György: 6 th Hungarian Conference on Classical Studies (The Living Antiquity)...	26
D. Tóth, Judit: 4 th Conference of the Hungarian Society of Patristic Studies.....	26
Egedi, Barbara: Conference of Hungarian Doctoral Students in Egyptology.....	28

InterAntic

Kerepeszki, Róbert: JSTOR – Periodicals of Classics in the <i>Scholarly Journal Archive</i>	29
--	----

<u>Top Secret Publications</u>	31
--------------------------------------	----

News

5 th Hungarian Epigraphic Roundtable.....	34
--	----

T a r t a l o m

Utánpótlás

Forisek Péter: Censorinus és műve, a <i>De die natali</i>	3
Gradwohl Edina: Sóranos Gynaikológiája.....	9
Hegy W György: Mos és res publica. Római történetírás és politikai gondolkodás.....	15
Krähling Edit: Simónidés a kortársak és az utókor megítélésében	20

Konferencia

Németh György: Classica – Mediaevalia – Neolatina II.....	26
Németh György: VI. Magyar Ókortudományi Konferencia (Az élő antikvitás).....	26
D. Tóth Judit: A Magyar Patrisztikai Társaság IV. konferenciája	26
Egedi Barbara: Egyiptológus Doktorandusok Konferenciája	28

Interantik

Kerepeszki Róbert: JSTOR – The Scholarly Journal Archive ókortudományi gyűjteménye.	29
---	----

<u>Szigorúan titkos kiadványok</u>	31
--	----

Hírek

V. Epigraphicai kerekasztal Debrecenben.....	34
--	----